HITLERS Derde Rijk

Nummer 19

Alle verschrikkelijke geheimen onthuld

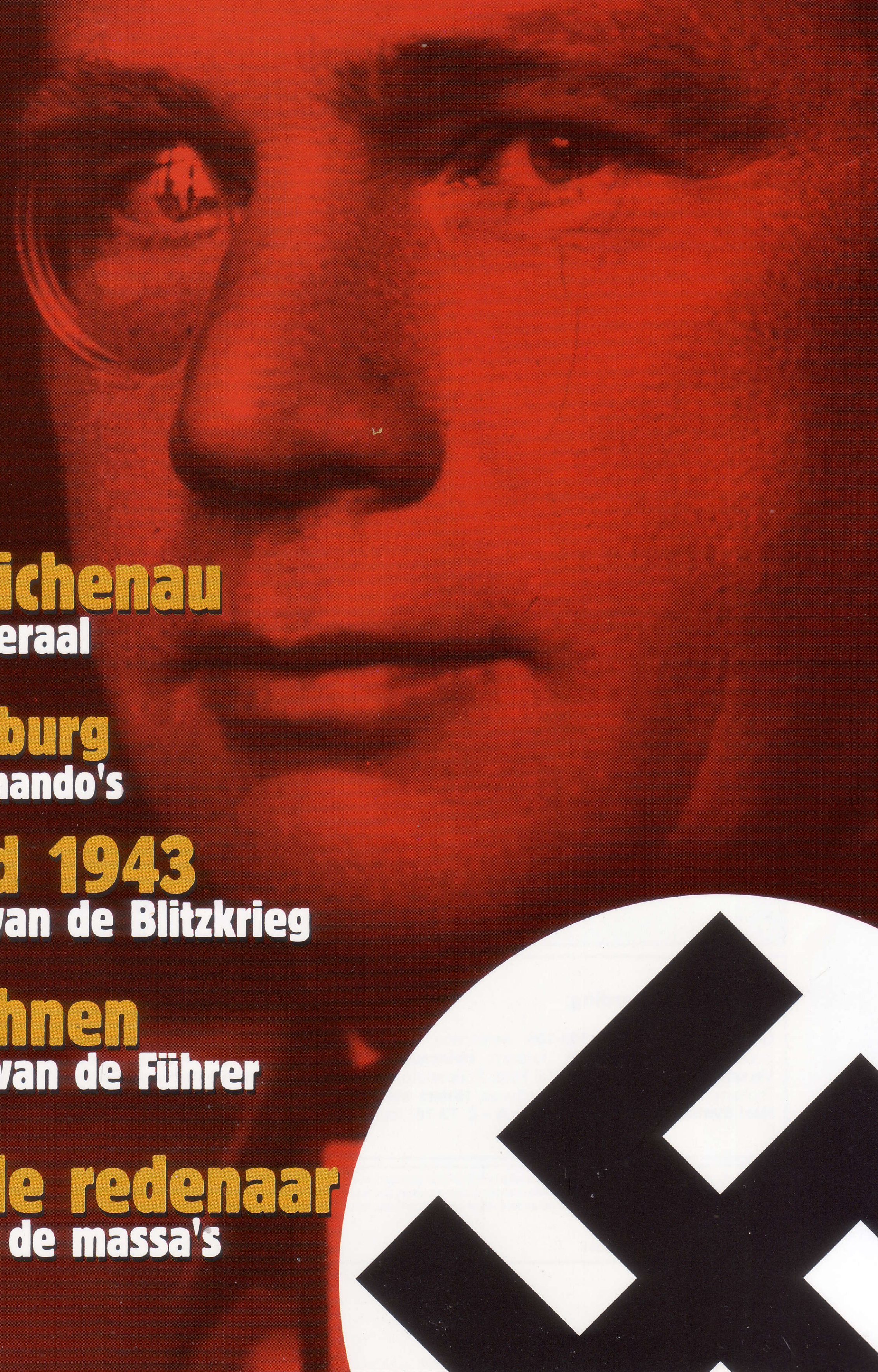

Von Reichenau
Hitlers generaal

Brandenburg
Duitse commando's

Rusland 1943
Het Einde van de Blitzkrieg

Autobahnen
De wegen van de Führer

Hitler de redenaar
Macht over de massa's

HITLERS Derde Rijk

Deel 19 Inhoud

Geheim Hitler-archief 103 t/m 108
Hitler; de redenaar

In het Derde Rijk 109 t/m 114
Hitlers wegen

Nazi Verschrikkingen 103 t/m 106
Informanten

Holocaust 97 t/m 102
Joden in Warschau

Hitlers Handlangers 71 t/m 74
Walter von Reichenau; "Nazi-Generaal"

Hitlers Veldslagen 143 t/m 150
Het einde van de Blitzkrieg

Hitlers Oorlogsapparaat 125 t/m 130
Commando's

Nazi-Symbolen 75 t/m 78
Infanterie-uitrusting

A tot Z van het Derde Rijk 73 t/m 76
Mann, Thomas - Messerschmitt, Willy Emil

Fotoverantwoording:

Geheim Hitler-Archief 103-108: Aerospace Publishing; **In Het Derde Rijk 109-114:** Aerospace, Bayerische Staatsbibliothek, Suddeutscher Verlag, AKG, Topham; **Holocaust 97-102:** AKG London, Aerospace, Popperfoto, Topham Picturepoint; **Nazi Verschrikkingen 103-106:** CTK Foto, Popperfoto, Aerospace, US National Archives, Topham, AKG; **Hitlers Handlangers 71-74:** Topham, Aerospace, National Archives; **Hitlers Veldslagen 143-150:** Aerospace; **Hitlers Oorlogsapparaat 125-130:** Aerospace; **Nazi Symbolen 75-78:** Aerospace; **A – Z 73-76:** Topham, Aerospace, AKG, Popperfoto, Suddeutscher.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt in welke vorm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Midsummer Books Ltd. en Maxwell B.V. Alle rechten voorbehouden. Deze uitgave mag niet in gewijzigde vorm of tegen een hogere prijs dan de aanbevolen verkoopprijs uitgeleend, wederverkocht, verhuurd of op andere wijze op commerciële basis aangeboden worden.

© 2002 Maxwell B.V.
© 2001 Midsummer Books
Brightstar Publishing plc. 2001

Voor de moderne lezer lijken de toespraken van Adolf Hitler erg langdradig, slecht geschreven en saai. Maar de Führer was een geniaal redenaar, die erin slaagde met dit weinig aansprekende materiaal de massaal toegestroomde Duitsers naar zijn hand te zetten.

HITLER, DE REDENAAR

Hitler bekijkt zijn publiek voordat hij met zijn toespraak begint. De dictator had een ongekend talent om in te haken op de emoties van de grote massa, maar hij had meestal wat tijd nodig om op te warmen.

Adolf Hitler in actie ten overstaan van een grote menigte nazi's en stormtroepen. Hitlers zorgvuldig ingestudeerde redenaarstrucjes gingen volledig voorbij aan een SA'er die op een paar honderd meter vanaf de tribune toekeek, maar dat was niet erg. De bewegingen en gelaatsuitdrukkingen van de Führer waren vooral bedoeld voor de pers en de filmploegen.

DE CAFÉBEZOEKERS en motelbewoners in het Wenen van 1910 zouden het nooit geloofd hebben. Deze verlopen jonge man met zijn rare ideeën was wel de laatste persoon van wie men kon verwachten dat hij ooit iets zou presteren. Zij konden niet vermoeden dat Adolf Hitler nog geen tien jaar later een rijzende ster zou zijn op het politieke toneel en dat hij al binnen een paar jaar massamenigtes zou biologeren met zijn redenaarskunsten. Maar dat is wel wat er gebeurde! Voordat Hitler in 1945 in Berlijn zelfmoord pleegde, had hij zo'n 35 miljoen mensen 'live' toegesproken. Hitlers redevoeringen waren, in zijn eigen woorden, "een tactiek gebaseerd op de exacte berekening van alle menselijke zwakte, waarvan de uitkomst welhaast op wiskundige basis tot succes moet leiden". "Een goede toespraak" zo legde hij uit "is als een vlammende speer die de massa in vuur en vlam zet." Waarschijnlijk heeft hij de eerste beginselen bij het Duitse leger geleerd. Men denkt dat Hitler, voordat hij in 1919 als korporaal van het groepshoofdkwartier van de *Reichswehr* te München de opdracht kreeg om in de kleine DAP te infiltreren, enige training kreeg in hoe men in het openbaar moet spreken.

GELEERD VAN HET LEGER

Zijn kwaliteiten spraken al voor zich toen hij de bijeenkomsten van de DAP toesprak: zijn toehoorders daar waren onder de indruk van zijn bevlogenheid en enthousiasme. Maar hij bereikte slechts een klein publiek - zijn eerste toespraak op 16 oktober 1919 in de Hofbräukeller in München was voor 111 mensen. "Ik sprak dertig minuten" schreef hij later op "en wat ik altijd diep van binnen gevoeld had, maar nog nooit had kunnen uitproberen bleek waar te zijn ... ik kon een goede toespraak houden!" In de beginjaren van de NSDAP concentreerde hij zich op twee thema's: het Verdrag van Versailles en het jodenvraagstuk.

Het eerste grote publiek dat Hitler buiten Beieren toesprak, was in München, waar vanaf 24 februari 1924 het proces wegens hoogverraad werd gevoerd tegen de leiders van de

Boven:
Hitler neemt bloemen in ontvangst van leden van de Bund Deutscher Mädel. *Hitler was niet echt gezegend met een knap uiterlijk, maar grote aantallen jonge Duitse vrouwen behandelden de Führer als een moderne popster.*

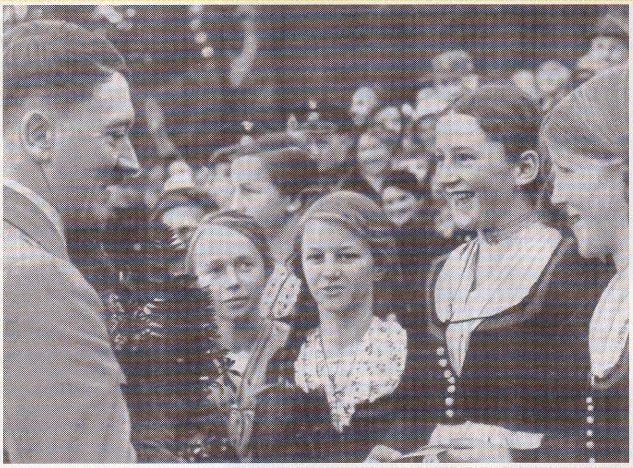

Boven:
De Führer waakte ervoor details over zijn persoonlijke relaties met vrouwen bekend te maken. Het zou niet goed zijn geweest voor het zorgvuldig opgebouwde imago van een man die zijn geluk had opgeofferd aan het Volk, iets wat vooral jonge vrouwen aansprak.

Geliefd bij Vrouwen

VOOR HITLER was de bewondering van de massa's bijna een seksuele ervaring. Hij had er moeite mee om op persoonlijke voet met mensen om te gaan, maar zoals de historicus Joachim Fest uitlegde, de 'massa's' - die de Führer als vrouwelijk beschouwde - leverden hem "in het orgiastische collectieve delirium dat hij steeds tot grotere hoogte opdreef een alternatief voor de emotionele ervaring die hij door zijn monsterlijke fixatie op zijn eigen ik had buitengesloten". In een gesprek met Ernst "Putzi" Hanfstängl sprak Hitler over zijn beeld van de seksuele chemie die ontstond tijdens zijn toespraken. "Iemand die het intrinsiek vrouwelijke karakter van de massa's niet begrijpt, wordt nooit een goede spreker. Ga eens bij jezelf te rade: wat verwacht een vrouw van een man? Duidelijkheid, besluitvaardigheid, macht en actie ... Gelijk een vrouw bewegen de massa's zich tussen twee uitersten ... De menigte lijkt niet alleen op een vrouw, maar vrouwen vormen ook het belangrijkste bestanddeel van het publiek. Meestal nemen de vrouwen het initiatief, daarna volgen de kinderen en tenslotte komen de vaders". De massa's moesten net als vrouwen gehoorzaam, gepassioneerd en volledig toegewijd zijn. Men zei dat Hitler sprak als een man, maar de stemmingen van zijn publiek als een vrouw in zich opnam.

Vrouwen vormden een belangrijke factor voor zijn succes als spreker. Herman Rauschning herinnerde zich dat er altijd vrouwen op de voorste rijen zaten en dat "iedereen die vanaf het podium naar beneden keek naar die vrouwen op de eerste rijen en hun uitdrukking van gepassioneerde overgave en hun vochtige, glimmende ogen zag, niet kon twijfelen aan de oprechtheid van hun enthousiasme".

Voordat hij in het begin van de jaren 30 uit Duitsland vluchtte, woonde Otto Strasser een bijeenkomst bij waar Hitler een zaal met 20.000 vrouwen toesprak. De climax van zijn toespraak waren de woorden: "Wat heb ik u gegeven? Wat heeft het nationaal-socialisme u gegeven? Wij hebben u de man gegeven." Strasser beschreef de reactie op deze uitspraak als "een extase die alleen maar te vergelijken was met een orgasme." Voor vrouwen vertegenwoordigde de nazi-partij een beweging die hen bevrijdde van de sleur van het dagelijkse werk of de claustrofobische wereld van de kerk en hun sociale kring. De grote partijbijeenkomsten hadden dezelfde allure als grote popfestivals nu en de toespraak van Hitler was daarbij de hoofdact.

Hieronder:
Boerenvrouwen begroeten de Führer tijdens een tournee nadat hij aan de macht is gekomen. Hij oefende aantrekkingskracht uit op vrouwen van alle leeftijden. Hun bewondering voor hem was vaak op het randje van de hysterie.

Hieronder:
Op grote evenementen kregen veel vrouwen in de menigte vaak last van een hysterische Kontaktsucht*: de hang naar contact met de Führer. Moeders boden hun kinderen aan om ze te laten zegenen - een aanbod waarop Hitler, die van de jeugd hield, vaak inging.*

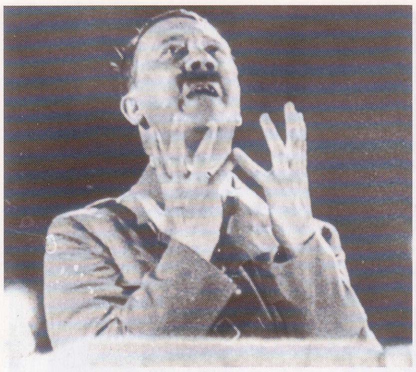

Boven:
Deze beelden uit een toespraak van Hitler laten zien hoeveel verschillende uitdrukkingen de Führer gebruikte. Op de bewegende beelden doen deze uitbundige gebaren natuurlijk aan, maar in werkelijkheid waren ze tot in de perfectie ingestudeerd. Voordat hij aan de macht kwam, stond Hitler uren voor de spiegel om de gebaren en uitdrukkingen bij zijn toespraken te oefenen. Hij gaf zelfs Heinrich Hoffmann opdracht een serie foto's te maken zodat hij zelf kon zien hoe hij overkwam.

mislukte Hitler-Ludendorff-Putsch uit 1923, waaronder generaal Erich von Ludendorff en Hitler zelf. Het proces kreeg internationale aandacht - het werd door meer dan 100 journalisten verslagen - en met zijn krachtige retoriek wist Adolf Hitler een onuitwisbare indruk achter te laten. Hitler voerde aan dat niet de mannen die terechtstonden de schuldigen waren, maar het systeem dat ze voor het gerecht had gesleept: de beklaagden waren eigenlijk patriotten.

Toen Hitler daarna in Landsberg gevangen zat, viel de partij uiteen. Na zijn vrijlating wist hij met een twee uur durende toespraak voor zijn volgelingen en rivalen op 26 februari 1925 de breuken grotendeels te helen en de partij weer te verenigen - achter Adolf Hitler. Maar Hitler was meer dan een geïnspireerd spreker. Samen met zijn getrouwen stelde hij alles in het werk om te zorgen dat zijn boodschap overkwam: de toespraken van de Führer tijdens de massale partijbijeenkomsten in de jaren rond 1930 blijven typerend voor zijn bewind.

GOED VOORBEREID

De toespraken en het volledige randgebeuren er omheen werden zorgvuldig voorbereid. Er werd goed nagedacht over de grootte en de samenstelling van de menigte, evenals over het tijdstip waarop de Führer zou spreken. Hitler verscheen vaak met opzet een beetje te laat. De spanning die deze vertraging met zich meebracht, werd nog verhoogd door de banieren, militaire muziek en het gescandeerde "*Sieg Heil!*" Hitler verklaarde zelf dat hij een aantal van deze elementen om de massa te manipuleren van de katholieke missen had geleend. Duisternis en schemering zorgden ervoor dat het publiek "zich gemakkelijker overgaf aan de dominerende macht van een sterkere wil". Heinrich Hoffman, Hitlers fotograaf, herinnerde zich de macht die Hitler als persoon al uitstraalde voordat hij begon te spreken: "We waren in een hal, met duizenden mensen, en er gebeurde iets afschuwelijks. Er was duidelijk een vorm van massásuggestie aan het werk, er hing een spanning in de lucht, en iedereen - zowel mannen als vrouwen - begon plotseling te beven en te huilen. En al die tijd zat Hitler daar maar naar hen te staren, zonder iets te zeggen, zonder zich te verroeren".

Als de menigte in deze staat van extase was, beklom Hitler het verlichte podium. Zijn eerste woorden klonken soms wat ingehouden, alsof hij op zoek was naar de juiste ideeën. Hij begon langzaam, slepend, en beproefde de reacties van de menigte. Zodra hij voelde dat hij zijn menigte in zijn ban had, veranderde alles echter. "Na zo'n vijftien minuten", beschreef een toehoorder, "gebeurt er iets dat men alleen maar kan omschrijven alsof er een geest bezit van hem neemt." Hitler bekende zelf eens dat hij, als hij een enthousiaste menigte moest toespreken, "een andere persoon" werd.

Hitler zette zijn woorden kracht bij met "felle bewegingen van rechterhand en soms met gebalde vuist". Als Hitler boos werd, "kon zijn stem schor worden, sprak hij met een rollende 'r' en balde hij zijn vuisten, terwijl zijn ogen fel schitterden".

De schorre stem gebruikte Hitler ook altijd aan het eind van zijn toespraken voor een groot publiek. In combinatie met de zorgvuldig ingeoefende gebaren klonk hij dan dreigend of pleitend. En altijd waren er weer die berekende climaxen die ervoor moesten zorgen dat het gehele publiek als één man fanatiek reageerde op Hitlers woorden.

EENVOUD

Hitler zei ooit "De massa is als een dier dat aan zijn instincten gehoorzaamt". Hij zorgde ervoor dat zijn boodschap eenvoudig bleef en concentreerde zich op korte, memorabele kreten die hij constant herhaalde. Daarbij richtte hij zich slechts tegen één tegenstander tegelijk. Zijn toespraken bevatten slechts zelden rationele argumenten. De dogmatische toon ervan was juist met opzet gekozen om maar geen "redenen" te hoeven geven en om geen ruimte te laten voor "andere meningen". Hitler wist wat de massa wilde horen. In zijn toespraken hoorde zijn publiek datgene terug waarover

Als het moest, kon Hitler zich inhouden. Hij wist dat wilde gebaren en zijn karakteristieke, schorre en luide stem niet goed zouden vallen bij rijke industriëlen of hoge politieke figuren. Op deze momenten sprak hij ingetogen en vol redelijkheid, hoewel zijn Oostenrijkse accent waarschijnlijk onprettig aandeed voor de meer aristocratische aanwezigen tijdens dergelijke bijeenkomsten.

ze zich opwonden of wat hen blij maakte. Zijn primitieve pakkende schuldverwijten en simpele slogans sloten aan bij hun belevingswereld. In vage bewoordingen deed Hitler zijn publiek geloven dat de macht bij het volk lag. Hij gaf ze hun vaderland en hun eer terug. Tijdens de opkomst van de nazi's bestond Hitlers publiek vooral uit mensen die buiten hun eigen schuld om in de problemen geraakt waren, zoals werklozen, jongeren, ouden van dagen, kleine winkeliers, verarmde academici - een explosieve mix van de arbeiders en de middenklasse die zich hulpeloos, verbitterd en verraden voelde.

MASSALE BEWONDERING

In de grote menigte hadden zij het gevoel dat ze hun waardigheid en macht weer herwonnen hadden. "Ik voel u en u voelt mij!" sprak Hitler, en de massa reageerde daarop. "Het is het geloof in onze natie dat ons, een klein *Volk*, groot heeft gemaakt; dat ons, een arm *Volk*, rijk heeft gemaakt;

dat ons, een ontluisterd en bevreesd *Volk*, weer moedig en dapper heeft gemaakt."

Hoewel Hitler vooral op zijn plek was voor een menigte die hij met eigen ogen kon zien, misten zijn toespraken voor de radio hun effect ook niet. Heel veel mensen luisterden thuis, via hun *Volksempfänger* - volksontvangers - naar de woorden van de Führer. Hitlers toespraken waren zelfs via de radio zo krachtig, dat hele gezinnen samen de leuzen van het publiek, die via de radio hun woonkamer binnenkwamen, mee scandeerden.

"Adolf Hitler is Duitsland en Duitsland is Adolf Hitler. Wie trouw zweert aan Hitler, zweert trouw aan Duitsland". Hitlers SA-adjudant Wilhelm Brückner had opdracht bezoekers op afstand te houden als Hitler net een belangrijke toespraak had gegeven. "Laat hem met rust; hij is totaal op!" zei hij tegen een buitenstaander. Hitler gaf toe dat hij na een zware toespraak "drijfnat was en zo'n twee tot drie kilo was afgevallen". De reacties van de enthousiaste menigte en het effect van zijn stemgeluid dat door de luidsprekers versterkt werd, boden hem de kans even aan zijn beschadigde innerlijk te ontsnappen. "Hij leefde voor zijn toespraken" aldus Otto Dietrich, de perschef van de nazi's. "Als hij niet meer sprak" zo merkte een andere commentator op, "dan verviel hij in zijn duistere in zichzelf gekeerde ik en leek zijn geestkracht hem te ontsnappen. Hij was dan niet bij machte een beslissing te nemen of tot daden over te gaan - *post oratum triste*."

Rechts:
In 1940 spreekt Hitler hogere partijleden toe tijdens een viering van het 20-jarige bestaan van de NSDAP. Ten overstaan van zijn oude kameraden voelde hij zich prima en lastte hij zelfs hier en daar een grapje in.

De Führer bestudeert de massaal aanwezige SA'ers tijdens een bijeenkomst in Dortmund. De twintigste eeuw kende nog meer grote sprekers, maar zelfs zijn ergste rivaal Winston Churchill kon niet tegen Hitler op als het erop aankwam een dergelijke menigte met woorden te manipuleren.

Hitler wilde de Duitse bevolking mobiel maken. Zijn autowegen moesten het achtste wereldwonder worden. Daarmee sloeg hij drie vliegen in één klap: de Autobahnen waren goede propaganda, een waardevol militair instrument en goed voor de werkgelegenheid.

HITLERS WEGEN

Deze luchtfoto van een Autobahn was geen alledaags gezicht voor de wereldbevolking in de jaren 30 van de twintigste eeuw. De auto werd steeds beter betaalbaar, in ieder geval voor de middenklasse. Om meer mensen gebruik te kunnen laten maken van auto's, moest er een heel nieuw concept ontwikkeld worden. Hitler had de visie en de middelen om de openbare werken uit te laten voeren, maar hij wilde de wegen eigenlijk vullen met tanks in plaats van auto's.

Op 23 september 1933 stak Adolf Hitler de eerste spade in de grond voor de Autobahn vanaf Frankfurt. Het eerste traject dat door het Derde Rijk gebouwd was, het stuk van Frankfurt naar Darmstadt, werd op 19 mei 1935 in gebruik genomen; de aanleg verliep zo voorspoedig dat er op 15 december 1938 al 3000 km klaar was.

DE Reichsautobahnen moeten Adolf Hitlers wegen worden ... Om hem te eren, niet alleen nu, maar nog vele generaties lang." De aanleg van de *Autobahnen* is volgens de overlevering nauw verbonden met Adolf Hitler. Het idee werd echter al lang voordat de nazi's aan de macht kwamen ontwikkeld. In 1924 werd in Rome de eerste moderne weg voor auto's, de *autostrada*, geopend voor het snelverkeer. Om de snelheid te waarborgen, mochten alleen bepaalde voertuigen erop rijden.

Na de Eerste Wereldoorlog gaf de Weimarregering in 1922 goedkeuring voor de Avus-snelweg bij Berlijn. Ook deze weg van negen kilometer lang was alleen toegankelijk voor bepaalde voertuigen, zodat men sneller de voorsteden van Berlijn kon bereiken. Deze weg was het resultaat van een plan uit 1912 van de *Automobil-Verkehrs-und UebungsStrasse GmbH*. In 1922 werd er ook een *Kraftwagenstrasse* (autoweg) van 20 km lang tussen Keulen en Bonn geopend.

SNELWEGTECHNOLOGIE

Door de groei van het autoverkeer tijdens de jaren twintig kreeg men behoefte aan een volledig ander type hoofdweg waarop het verkeer zich met "grote snelheid en veiliger" kon verplaatsen. Duitsland had op dat moment echter niet de financiële of technische middelen om een netwerk van autowegen aan te leggen. Toch werd er al voorbereidend werk voor de ontwikkeling van het Autobahnen-concept verricht door semi-private instellingen, zoals de *Studiengesellschaft für Automobilstrassenbau* - STUFA (de studiegroep voor de aanleg van autowegen), die in 1924 was opgericht, en de *Verein zur Vorbereitung der Autostrasse HamburgFrankfurt-Basel*-HAFRABA (vereniging ter voorbereiding van de autoweg Hamburg-Frankfurt-Basel), die in 1926 werd opgericht en die het traject Frankfurt-Mannheim-Heidelberg als eerste sectie wilde aanleggen. Hitler wilde van het begin af aan een nationaal netwerk van snelwegen aanleggen. De eerste aanzet hiervoor was de wet die op 27 juni 1933 van kracht werd en in het kader waarvan het *Reichsautobahn*-bureau (RAB) werd opgezet onder leiding van Julius Dorpmüller, die toen nog directeur was van de *Deutsche Reichsbahn*. Fritz Todt kreeg de functie van inspecteur-generaal van het Duitse wegennetwerk.

ENORM KARWEI

De HAFRABA werd de GEZUVOR, oftewel *Gesellschaft zurVorbereitung der Reichs Autobahn* (instelling ter voorbereiding van de Reichs *Autobahn*). In de wet werd ook een voorstel gedaan voor de bouw van de onderstaande trajecten. Dit enorme karwei behelsde de aanleg van in totaal 6900 km aan autowegen:

1. **Lübeck-Hamburg-Hannover-Kassel-Frankfurt**
2. **Stettin-Berlijn-Leipzig-Hof-Neurenberg-München**
3. **Aken-Keulen-Magdeburg-Berlijn**
4. **Saarbrücken-Kaiserslautern-Mainz-Frankfurt Fulda-Erfurt-Leipzig-Dresden-Breslau-Beuthen**
5. **Saarbrücken-Landau-Bruchsal Ludwigshafen-Stuttgart-Ulm-München Berchtesgaden**
6. **Hamburg-Wittenberg-Spandau-Berlijn Glogau-Breslau**

Volgens de specificaties moest de *Autobahn* in totaal 24 meter breed zijn en onderverdeeld zijn in twee banen van elk 7,5 meter breed, gescheiden door een middenberm van 5 meter breed plus aan beide zijden een berm van 2 meter. Het wegdek bestond voornamelijk uit stampbeton van 20 cm dik. De Autobahnen moesten zo aangelegd worden dat ze opgingen in het landschap. Ze werden gepresenteerd als grootse kunstwerken. Vooral de bruggen, die qua architectuur georiënteerd waren op negentiende-eeuwse ontwerpen, werden gezien als een uiting van het gevoel voor schoonheid van de nazi's.

Hitler verklaarde dat de *Autobahnen* symbolen waren van de

Boven:
De bruggen, die meestal van natuursteen gemaakt waren, overspanden vaak grote afstanden. Zij werden gezien als symbolen die eeuwig zouden meegaan, passend bij het Derde Rijk dat duizend jaar zou blijven bestaan.

Hieronder:
Hitler spreekt een groep journalisten, arbeiders en paramilitaire nazi's toe bij de ingebruikname van de Autobahn naar Salzburg op 21 maart 1934.

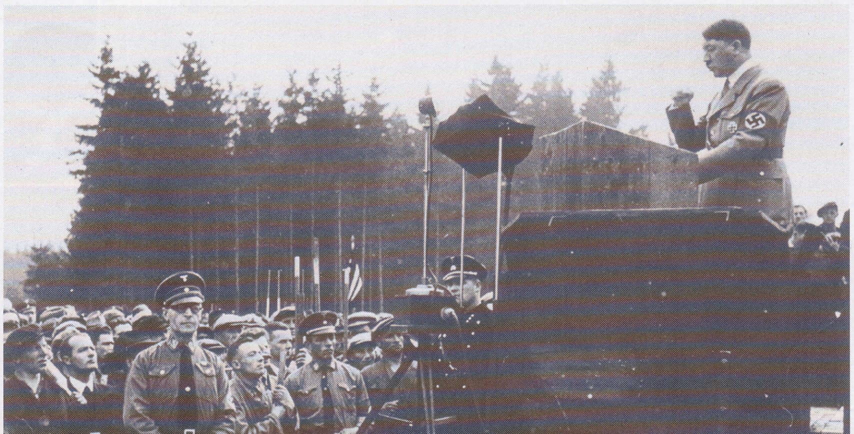

De auto van het volk

DE VOLKSWAGEN "Kever" werd door Ferdinand Porsche ontworpen als een betaalbaar vervoermiddel, waardoor de Duitsers massaal mobiel zouden moeten worden.

Bij de bouw van de VW was een industriële investering gekoppeld aan een sociaal-politiek doel. De auto moest niet langer een statussymbool zijn voor de rijken, maar moest miljoenen gewone Duitsers in staat stellen zich zelfstandig te verplaatsen.

Prototypes van de sedan, de coupé en een model met open dak waren al in 1936 klaar, maar de automobielindustrie die door Hitler geselecteerd was voor de financiering en productie van de VW, stelde het project uit. Uiteindelijk bracht Hitler uit frustratie de productie over naar een eigen fabriek van het Deutsche Arbeitsfront (RAD) in Wolfsburg, de "Stad van de KdF-auto" - Wolfsburg.

De organisatie Kraft durch Freude (KdF) gaf spaarcertificaten uit aan de bevolking onder het motto "Spaar vijf mark per week en rijd uw eigen auto!" Maar geen van de 336.000 mensen die hieraan gehoor gaven, kregen de toegezegde auto. De oorlog brak namelijk uit en de fabrieken werden omgebouwd voor de productie van een militaire versie van de auto. Pas in 1961 kregen de deelnemers aan het spaarplan een vergoeding van 600 Mark die ze konden gebruiken voor de aanschaf van een auto.

Door geallieerde bombardementen op de fabriek lagen aan het einde van de oorlog zowel de Volkswagen-fabriek als de stad Wolfsburg in puin. De geallieerde pogingen om de West-Duitse autoindustrie na de oorlog nieuw leven in te blazen, draaiden vooral om de Volkswagen. Binnen amper tien jaar produceerde dit bedrijf de helft van alle motorvoertuigen in West-Duitsland. In 1984 was de "Kever" de meest verkochte auto ter wereld en waren er meer dan 20 miljoen exemplaren van gebouwd.

Boven:
Hitlers propagandisten waren hun tijd ver vooruit met hun marketingstrategie. Tegen een achtergrond van indrukwekkende hakenkruisen en tamboers van de Hitlerjugend kondigt de Führer de komst aan van een legendarische auto. De 'Kever' was een enorm succes bij autoshows eind jaren 30 en bij het grote publiek.

Boven:
Hitler staat hier op de foto met (van links naar rechts) Heinrich Himmler, Ferdinand Porsche en Dr Robert Ley. Porsche kreeg opdracht de Volkswagen te bouwen en presenteerde het eerste model aan de Führer tijdens diens 49e verjaardag op 20 april 1938.

Hieronder:
Samen met minister Von Papen bezoekt Hitler in 1935 de Internationale Autoshow in Berlijn. De rijkskanselier had zijn hele leven lang al een passie voor auto's en wilde graag bewijzen dat Duitsland een wereldleider was op het gebied van autosport en dagelijks vervoer.

Boven:
Manschappen van het 23e Pioniersbataljon uit Spandau bestuderen een 'Kever' die in februari 1939 aan ze is afgeleverd. De auto's die oorspronkelijk gereserveerd waren voor de deelnemers aan het spaarfonds van de KdF, werden aan gevechtseenheden afgeleverd als een leichter Personenkraftwagen.

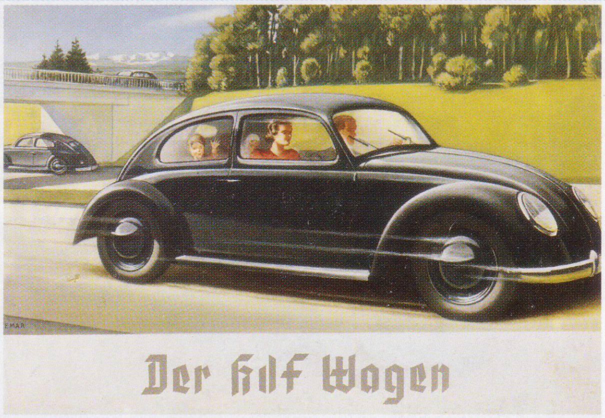

Boven:
Een impressie van de toekomst van het Duitse autoverkeer. De gladde, witte Autobahn moest het gemiddelde Duitse gezin in staat stellen snel en gemakkelijk hun vakantieadres te bereiken in hun nieuwe Volkswagen. Maar de fantasie van de advertentiemaker die zoveel arbeiders ertoe verleidde afstand te doen van hun geld, werd nooit werkelijkheid in het Derde Rijk. De KdF-organisatie misbruikte het spaargeld voor eigen projecten.

Hieronder:
De productie van de 'Kever' in Wolfsburg werd tijdens de oorlog volledig toegespitst op de bouw van de militaire tegenhanger ervan - de Kübelwagen. Dit sterke voertuig - het Duitse equivalent voor de jeep - hoorde tijdens de oorlog bij het standaard materieel van elke Duitse divisie. Voor eind 1944 waren er circa 55.000 gebouwd. Door de intensieve bombardementen op de Volkswagen-fabriek moest de bouw daarna gestaakt worden. Het model op deze foto heeft een centraal geplaatste MG 34 en speciale woestijnbanden.

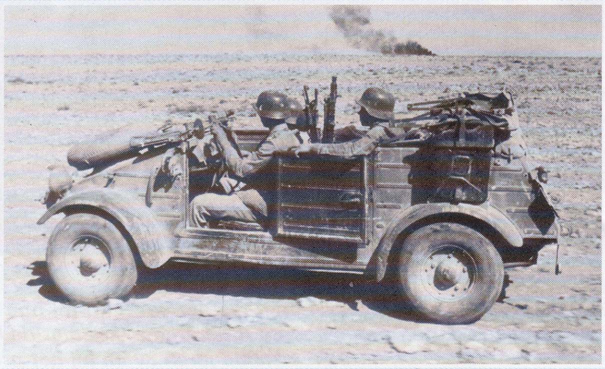

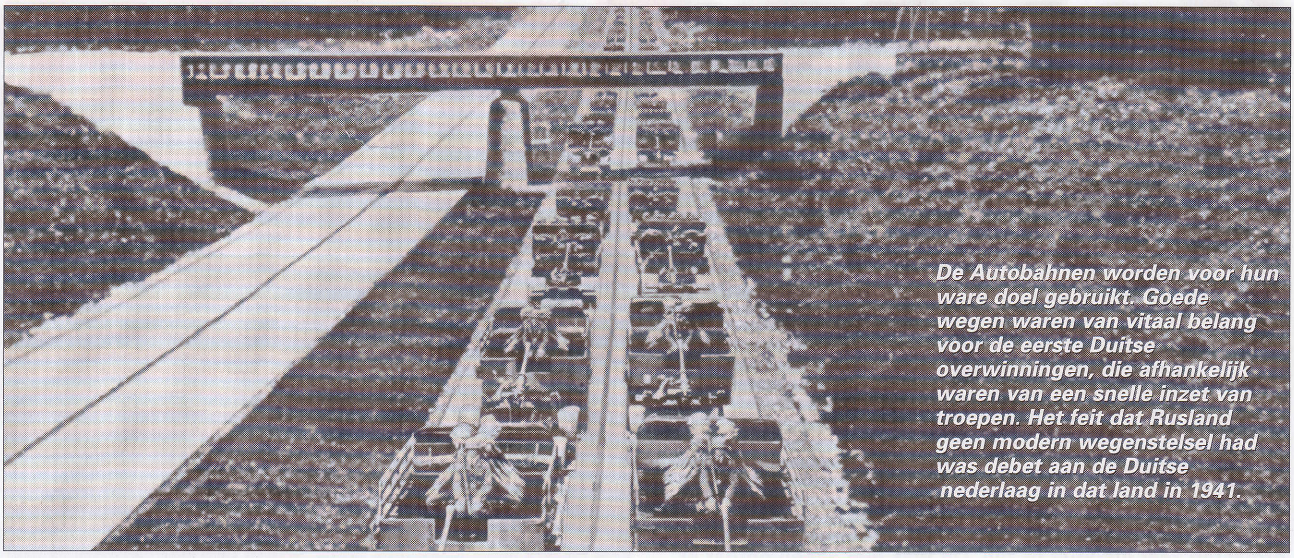

De Autobahnen worden voor hun ware doel gebruikt. Goede wegen waren van vitaal belang voor de eerste Duitse overwinningen, die afhankelijk waren van een snelle inzet van troepen. Het feit dat Rusland geen modern wegenstelsel had was debet aan de Duitse nederlaag in dat land in 1941.

wederopstanding van Duitsland. Het vaderland kon zich nu beroepen op een moderne en progressieve infrastructuur, die een toonbeeld was van de moderne bouwtechnieken en die de herleving benadrukte van een land dat zo lang geleden had onder de vernedering van Versailles.

VOLOP WERKGELEGENHEID

In werkelijkheid dienden de *Autobahnen* een drieledig doel: ze waren niet alleen een perfect instrument voor het propagandaprogramma van Goebbels, maar ze hielpen Hitler ook zijn verkiezingsbelofte van werkgelegenheid voor iedereen waar te maken. Bovendien had men bij de planning voor de bouw van de *Autobahnen* van meet af aan het militaire doel meegewogen. De beleidsmakers hielden steevast vol dat Adolf Hitlers wegen een weg naar de vrede vormden. Maar het sprak voor zich dat de gemotoriseerde eenheden van de nieuwe en sterke Duitse *Wehrmacht* er ook gebruik van zouden maken als het bestaansrecht en leefgebied van het Duitse *Volk* bedreigd werd. Voor korte missies konden de troepen zich vaak per *Autobahn* veel sneller verplaatsen dan per spoor. In 1940 zou generaal Heinz Guderian verklaren: "We hebben de zegeningen van de *Reichsautobahn* ervaren op onze mars om Wenen te bevrijden en vervolgens op de mars naar het Sudetenland, op de mars tegen Tsjecho-Slowakije, tegen Polen en tegen de machten in het Westen. Wat is het toch heerlijk om binnen het rijk te marcheren."

VOLKSGEMEINSCHAFT

De aanleg van 3000 km aan autowegen tussen 1933 en 1938 was een ongelooflijke prestatie die alleen mogelijk was in een totalitaire staat. Er waren weinig obstakels voor het programma: de regering kon eenvoudigweg land confisqueren of een andere bestemming geven, de fondsen voor het project waren vrijwel onbeperkt en er was een heel leger aan arbeiders dat men naar believen kon inzetten.

De firma's die de lucratieve bouwprojecten binnenhaalden, konden dit doen via vriendjespolitiek of met smeergeld. Maar voor de arbeiders bleven de inkomsten karig, ondanks dat het werkloosheidscijfer daalde. Op de officiële foto's zag men echter alleen maar duizenden enthousiaste arbeiders die de wegen van de Führer bouwden. Het propagandaministerie wilde het beeld laten zien van een homogene nationaal-socialistische gemeenschap, waar het oude onderscheid tussen de verschillende rangen en standen ondergeschikt was gemaakt aan het welzijn van de hele maatschappij.

Hoewel er tijdens de oorlog stukken *Autobahn* vernield werden, is dit een van de weinige nationaal-socialistische monumenten die ook in naoorlogs Duitsland nog grotendeels onveranderd gebruikt konden worden. Wellicht blijkt de waarde van de *Autobahnen* nog wel het meest uit het feit dat mensen die het nationaal-socialisme willen verdedigen dit nog altijd aanhalen als een van de grote prestaties van Hitler, samen met het twijfelachtige argument dat hij de treinen op tijd liet rijden...

Josef Goebbels opent het traject van Keulen naar Stuttgart op 21 mei 1936. Aan de zijkant kijken de wegwerkers toe, terwijl op de voorgrond leden van het NSKK-transportkorps in de houding staan.

Reichs Arbeiter

WERKVERSCHAFFING was een belangrijke rechtvaardiging voor de aanleg van de *Autobahnen*: "Nergens kunnen zoveel ongeschoolde arbeiders een baan vinden als bij de wegenbouw" (woordvoerder voor de HAFRABA in 1931).

In 1936 was de werkgelegenheid al even hoog als in het ongekend goede jaar 1928 en in 1938 was er zelfs helemaal geen werkloosheid meer. Vanaf 1933 stuurden de arbeidsbureaus honderdduizenden werkloze mannen naar de bouwplaatsen voor de *Autobahnen*. De arbeiders hadden geen keus: wie weigerde raakte zijn werkloosheidsuitkering kwijt. Maar de meeste mensen die de zware tijden van de depressie hadden meegemaakt wilden maar wat graag gaan werken, zelfs als ze daarvoor 'op hun fiets moesten stappen.' Zoals in elke geïndustrialiseerde maatschappij bestond er een hiërarchie tussen de geschoolde en ongeschoolde arbeiders. Voor degenen met de juiste kwalificaties en ervaring bleek het werk aan de nieuwe projecten zeer lucratief te zijn. Dit was niet alleen omdat er een tekort was aan technisch personeel; ze werden ook gecompenseerd voor het feit dat ze ver van huis onder Spartaanse omstandigheden moesten leven. De meeste arbeiders woonden zonder hun gezinnen in bijna militaire barakken. Voor de meerderheid was het werk aan de *Autobahnen* echter zwaar en vaak gevaarlijk, hoewel de ongezondste werkzaamheden, zoals het breken van de stenen, steeds meer gedaan werd door concentratiekampgevangenen en buitenlandse arbeiders.

Boven:
Hitler had beloofd dat er voor iedereen werk zou zijn en toen de oorlog uitbrak, kwam men zelfs bijna een half miljoen arbeiders tekort. Vooral vanwege het feit dat ze nu weer werk hadden, bleven de gewone arbeiders ondanks de grove uitbuiting van hun klasse door het nazi-regime trouw aan één persoon. Aan het einde van de oorlog vatte Albert Speer de heersende visie goed samen met de woorden "Alles ist Scheisse - maar we hebben nog altijd de Führer."

Onder:
Volgens Duitse propagandafilms werden de autowegen gebouwd als een aanvulling op de natuurlijke omgeving. De waarheid was wel iets anders. Op de achtergrond zijn de geïmproviseerde onderkomens te zien waarin de arbeiders maandenlang moesten wonen.

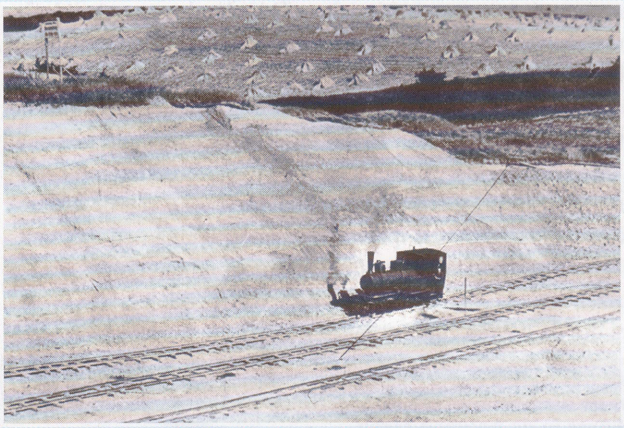

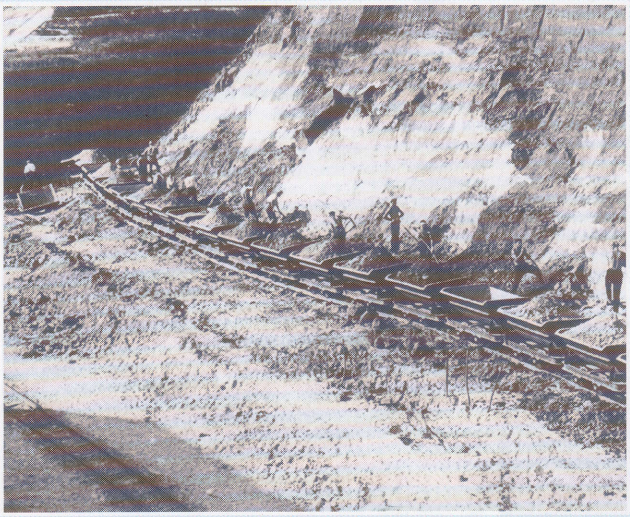

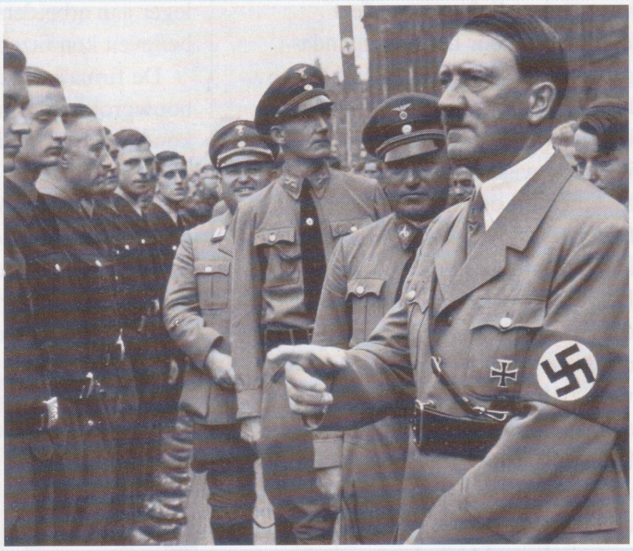

Hierboven:
Veel arbeiders waren fervente aanhangers van de nazi-partij. Ze waren blij met de zoethoudertjes van Robert Leys "Kraft durch Freude"-programma. De introductie van een uniform, het symbool van een betere positie, werd vrijwel unaniem gewaardeerd. Ley, die socialisme definieerde als "de relatie tussen mannen in de loopgraven", vond dat alle arbeiders van het Arbeitsfront hetzelfde eenvoudige blauwe uniform moesten dragen.

Links:
Tussen 1933 en 1939 groeide het aantal arbeiders met 50 procent tot 20,8 miljoen. Maar ook het aantal ongelukken en ziekten die met het werk te maken hadden, steeg in die periode van 929.000 tot 2.253.000.De beroepsziekten verdrievoudigden tot 23.000 en het aantal dodelijke ongevallen nam toe van 217 tot 525.

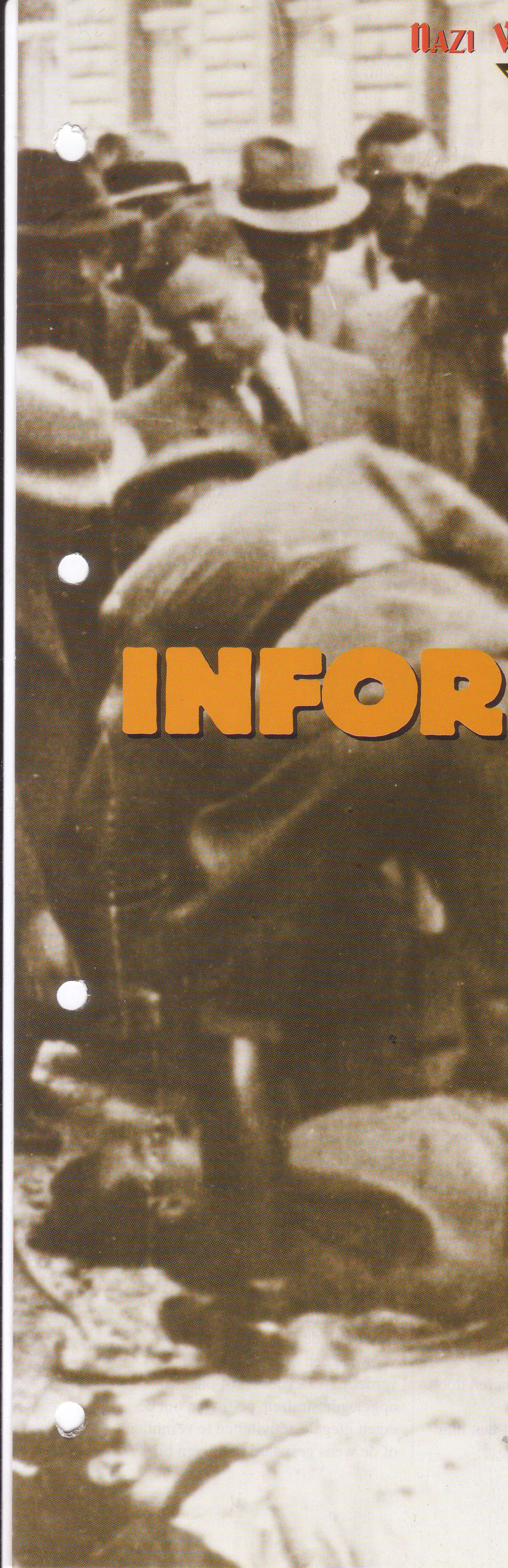

In de bezette landen pasten de Duitsers een beleid van 'verdeel en heers' toe. Landgenoten verraadden elkaar om zelf in een beter blaadje te komen bij de nazi's.

INFORMANTEN

Boven:
Karel Kurda en Viliam Gerik waren twee Tsjechische patriotten die hun kameraden aan de Gestapo verraden hadden. Zij werden daarvoor na de bevrijding van Tsjecho-Slowakije berecht. Ze werden schuldig bevonden en op 29 april 1947 geëxecuteerd.

Links:
Karel Kurda (derde van rechts) identificeert het lichaam van Josef Gabcik - een van de moordenaars van Reinhard Heydrich. Gabcik had zelfmoord gepleegd in de gewelven van het kerkgebouw in Praag, nadat hij zich verzet had tegen een SS-eenheid die hem wilde aanhouden.

DE MENSEN die in de bezette landen samenheulden met de nazi's, werden collaborateurs genoemd. Sommigen van hen sloten zich aan bij de geüniformeerde veiligheids- of militaire organisaties die waren opgezet door de bezetters, terwijl anderen actief meehielpen aan de productie van militair materieel of de organisatie van de bezettings-infrastructuur.

Velen van hen hadden rechtse, antisemitische of neofascistische denkbeelden. Zij dachten door de Duitse overwinning bevrijd te worden van hun vooroorlogse reactionaire regeringen of de rigide klassestructuur. Anderen zagen nazi-Duitsland als een dynamisch nieuw land waarvan ze deel wilden uitmaken.

SAMEN MET DE VIJAND

Natuurlijk waren er ook heel veel mensen die zich actief tegen de bezetters verzetten. De meeste mensen zaten hier ergens tussen in. Door de barre tijden kwam vaak de meest onprettige kant van de menselijke aard naar boven: gedreven door de onzekerheid en het verlangen naar zelfbehoud gingen velen ertoe over hun buren aan te geven. Er zijn immers maar weinig mensen die zich echt door politieke ideologie laten leiden -de meeste mensen zijn pragmatischer ingesteld. Toch was er een grote kloof tussen degenen die gewoon verder wilden gaan met hun leven en anderen die door actief verraad, hoe licht dan ook, allerlei privileges probeerden te verwerven.

In Duitsland werd het als een patriottische plicht gezien om de overheid in het geheim in te lichten over medeburgers die op de zwarte markt handelden of die betrokken waren bij verzetsactiviteiten. Het slachtoffer was vaak volkomen onschuldig, maar een arrestatie had soms zulke verreikende gevolgen dat hele gezinnen eraan ten gronde gingen. In bezet Europa waren de informanten een buitengewoon gevaarlijke vijand. Geen enkel land bleef hiervan gespaard. Ze konden via anonieme brieven contact opnemen met de veiligheidsdiensten van de nazi's of persoonlijk langsgaan bij de veiligheidsdiensten. Tijdens de oorlogsjaren zagen niet alle burgers het verzet als een eervolle activiteit; sommigen beschouwden de veelal jonge mannen en vrouwen die hierbij betrokken waren als gevaarlijke misdadigers die de stabiele verstandhouding met de bezetter in gevaar konden brengen. Deze mensen fungeerden vaak als informant, maar beschouwden dit niet als iets verkeerds. Zo waren er in de maanden voor D-Day meer Fransen die de Duitsers hielpen om de Maquis op te sporen dan het aantal Fransen dat effectief in het verzet zat.

Er werden ook informanten in krijgsgevangenenkampen geplaatst om ontsnappingsplannen op het spoor te komen. Hoewel er ook wel Britse en Amerikaanse informanten in de geallieerde kampen zaten, kon men vooral de mannen uit bezet Europa ertoe overhalen om hun medegevangenen te bespioneren door te dreigen dat er anders iets afschuwelijks zou gebeuren met hun families.

Boven:
De Duitse bezetting van de Kanaaleilanden was relatief zacht in vergelijking met de praktijken op het Europese vasteland. Toch collaboreerden hier vele burgers met de Duitsers en werden de informanten na de oorlog niet vervolgd.

VERRADERS BUITEN HET EUROPESE VASTELAND

Ook op de Kanaaleilanden, het enige gedeelte van Groot-Brittannië dat bezet was, waren er informanten. Al snel na de bevrijding ontstond onder de Britten de mythe dat het land vrijwel geen collaborateurs gekend zou hebben. De akelige waarheid, namelijk dat een groot gedeelte van de eilandbewoners zich hieraan had overgegeven, werd pas aan het eind van de twintigste eeuw algemeen bekend. De redenen waarom men de Duitsers hielp, waren zeer gevarieerd: het verlangen er zelf beter van te worden of in een goed blaadje te komen bij de Duitsers, boosheid vanwege een onrechtvaardige verdeling van voedsel of oneerlijk opgelegde straffen, pogingen om de eigen illegale activiteiten te verhullen of de wens gespaard te blijven bij

eventuele vergeldingsacties van de Duitsers. Hoewel de Duitsers flink profiteerden van de 'hulp' van het volk, vielen de gepleegde vormen van collaboratie niet onder de Britse Treason Act van 1940, waardoor geen van de informanten na de oorlog gestraft werd. Het meest beruchte voorbeeld van een informant op het eiland was een man genaamd "Paddy". Hij was een kennis van Charles Machon, een drukker en krantenuitgever die meewerkte aan de ondergrondse krant G.U.N.S. - Guernsey Underground News Service. "Paddy" bracht exemplaren van de krant die Machon hem had gegeven rechtstreeks naar de *Feldpolizei*. Deze Judas ging vervolgens met de *Feldpolizei* mee naar het huis van Machon in St. Peter Port. Twee van de mannen die gearresteerd werden vanwege hun betrokkenheid bij G.U.N.S., stierven in 1944 door ziekte en honger in een gevangenis in Duitsland.

VERGELDING

Toen de eilanden bevrijd werden, vonden er geen gewelddadige vergeldingsacties plaats zoals op het vasteland van Europa, hoewel een aantal gezinnen voor hun eigen veiligheid hun toevlucht zocht tot de plaatselijke politiecellen. Een beruchte informante op Jersey, Mme Baudains, ook wel bekend als "Mimi the Spy", verborg zich met haar zoon in de gevangenis en vervolgens in een klooster voordat ze in maart 1946 in het geheim naar het vasteland van Groot-Brittannië verhuisde.

De ondergedoken joden in Europa werden vaak het slachtoffer van informanten. Sommige joodse families wisten te overleven door geld te geven aan afpersers die van hun bestaan afwisten en die dreigden hen aan de nazi's te verraden. In deze omstandigheden kon men alleen overleven als men voldoende geld of juwelen achter de hand had.

De ergste informanten waren wel de joden in Berlijn die samenwerkten met de nazi's om joden op te sporen die hun davidsster hadden afgedaan om zo op te kunnen gaan in de bevolking. De kleine joodse gemeenschap die nog overgebleven was, durfde daardoor niemand meer te vertrouwen uit angst verraden te worden aan de Gestapo. Ook de angst voor vergeldingsacties leidde er vaak toe dat mensen anderen aangaven. De Duitsers reageerden extreem gewelddadig tegen het volk van Tsjecho-Slowakije na de moord op SS-*Obergruppenführer* Reinhard Heydrich. De plaatsvervangend rijksprotector van Bohemen en Moravië werd op 29 mei 1942 het slachtoffer van een aanslag door twee Tsjechische agenten, Jan Kubis en Josef Gabcik, die daarna door Tsjechische patriotten in Praag verborgen werden gehouden.

VERRADEN

Uiteindelijk werd hun schuilplaats door Karel Kurda, een van hun eigen mensen, aan de Gestapo verraden. Op 18 juni zaten Kubis, Gabcik, Josef Valcik en Adolf Opalka (allemaal leden van de Tsjechische geheime dienst), samen met drie plaatselijke verzetsmensen ondergedoken in een kerk aan de Ressel-straat in Praag.

In de vroege ochtend viel de SS aan. Halverwege de ochtend waren Jaroslavl Svarc, Opalka en Kubis gedood of zwaargewond door het vuurgevecht. De vier overlevenden in de gewelven onder de kerk - Gabcik, Valcik, Jan Hruby en Josef Bubvlik - vochten door. Ze wisten 760 SS-soldaten van zich af te houden. Ze slaagden erin veertien SS'ers te doden en er 21 te verwonden. Later die ochtend pompte de Praagse brandweer op bevel van de SS water in de gewelven via een ventilator.

Rond de middag hoorde de SS, na een vuurgevecht van zes uur, vier schoten, gevolgd door stilte.

De vier mannen hadden hun laatste kogels voor zichzelf bewaard. In Praag trad er een gevoel van opluchting in. Men hoopte dat de repressie door de Duitsers nu voorbij zou zijn. Op 3 juli 1942 brachten 200.000 Tsjechen op het Wenceslasplein de nazi-groet, terwijl ze het volkslied zongen. De Tsjechische bevolking was volledig murw geslagen en de vernedering was nu compleet. Karel Kurda veranderde zijn naam in Jerhot, trouwde met een Duitse en bleef voor de Gestapo

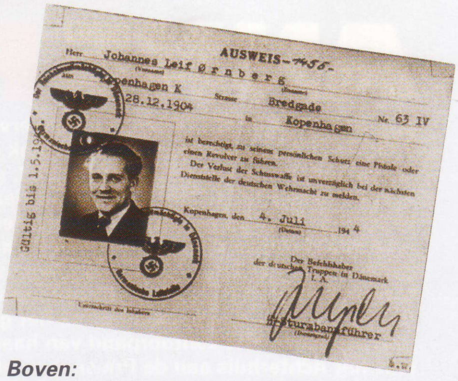
AUSWEIS -456-
Herr Johannes Leif Ørnberg
Kopenhagen K
28.12.1904 Straße Bredgade
in Kopenhagen Nr. 63 IV
ist berechtigt zu seinem persönlichen Schutz eine Pistole oder einen Revolver zu führen.
Der Verlust der Schusswaffe ist unverzüglich bei der nächsten Dienststelle der deutschen Wehrmacht zu melden.
Kopenhagen, den 4. Juli 1944
Der Befehlshaber der deutschen Truppen in Dänemark
I.A.
Gültig bis 1.5.194
Unterschrift des Inhabers
Sturmbannführer

Boven:
Het Deense verzet bezocht het Koninklijk Ballet van Denemarken in Kopenhagen. Hier vonden ze een identiteitskaart waaruit bleek dat de man midden op de foto een collaborateur was. Gewone mannen en vrouwen uit heel Europa werkten met de bezetters samen om er zelf een beetje beter van te worden. Denemarken verzette zich echter sterk tegen de nazi-regering tijdens de Tweede Wereldoorlog en wist bijna alle joodse landgenoten te redden.

Hieronder:
De reputatie van België werd na de oorlog lange tijd bezoedeld door de bewering dat een groot aantal burgers en regeringsmensen had samengewerkt met de bezetters. Het is inderdaad een feit dat uit Belgische vrijwilligers twee Waffen-SS eenheden gevormd werden: de pantserdivisie Wallonie en het Vlaamse legioen. De rivaliteit tussen het verzet en de collaborateurs was zeer intens. Na de Duitse nederlaag werden duizenden collaborateurs opgepakt en geëxecuteerd.

Hieronder:
De binnenkant van een Gestapo-cel. Actieve verzetsmensen en onschuldigen die aangegeven waren door overactieve informanten werden het slachtoffer van de middeleeuwse ondervragingsmethodes van de Duitsers. De bloedvlekken op het matras zijn stille getuigen van hun wreedheid.

ANNE FRANK

NAAR AANLEIDING VAN de jodenvervolgingen in Duitsland verhuisde het gezin Frank in 1933 naar Nederland. Anne, het jongste gezinslid, ging gewoon in Nederland naar school, zelfs nog tijdens de Duitse bezetting. Doordat de situatie steeds slechter werd, moesten de joden die nog niet naar de kampen gedeporteerd waren onderduiken. Annes zuster Margot kreeg op 5 juli 1942 een oproep van de Gestapo en vier dagen later betrok het gezin een pakhuis achter het kantoorpand van haar vader. Dit was het Achterhuis aan de Prinsengracht in Amsterdam. Daar correspondeerde Anne tot 1 augustus 1944 via haar dagboek met "Lieve Kitty" en beschreef ze hoe ze als klein meisje de angst en de ellende, maar ook de momenten van hoop en vreugde, beleefde. Op 4 augustus 1944 ontdekte de Gestapo na een tip van een Nederlandse informant hun schuilplaats en werd het gezin naar verschillende kampen gedeporteerd. Annes dagboek werd na de oorlog door haar vader op de vloer van het Achterhuis teruggevonden.

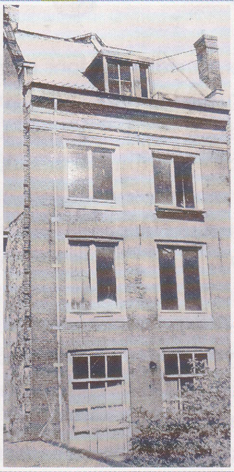

Boven midden:
Het Achterhuis aan de Prinsengracht waar het gezin van Anne Frank meer dan twee jaar gewoond heeft. Hier is nu een wereldberoemd museum gevestigd dat gewijd is aan de jodenvervolging.

Rechtsboven:
Een pagina uit de Engelse uitgave van het dagboek van Anne Frank dat in 1947 door haar vader werd uitgegeven als 'Het Achterhuis' en dat in vele talen vertaald werd.

Rechts:
Anne en haar moeder overleefden het regime in het beruchte concentratiekamp Bergen-Belsen niet. Anna stierf daar begin 1945 op 15-jarige leeftijd.

werken. Na de oorlog werd hij opgespoord. In juni 1945 werd hij berecht, schuldig bevonden en twee jaar later werd hij opgehangen.

VERRADERS

De *Sicherheitsdienst* (SD) was in Duitsland en in heel bezet Europa actief. De SD verdeelde de contacten in het veld in vijf categorieën. Dit waren *Vertrauensleute* of V-mannen - vertrouwde informanten of vertrouwelingen; *Agenten* of A-mannen; *Zubringer* of Z-mannen - hoofdinformanten; *Helfershelfer* of H-mannen - hulpinformanten, vaak met zeer dubieuze motieven; en *Unzuverlässige* of U-mannen - deze waren vaak corrupt en moesten zorgvuldig in het oog worden gehouden. Verzetsgroepen konden geïnfiltreerd en verraden worden door agenten van de SD of de *Abwehr*; gewone burgers waren vooral bang om in de val te lopen van een agent-provocateur. Dit waren mannen of vrouwen die deden alsof ze boos of ontevreden waren over het nazi-gezag en mensen er zo toe probeerden te verleiden hun ware mening te uiten. Toen de oorlog steeds slechter ging voor Duitsland, werd het uiten van twijfel over de Duitse eindoverwinning als een zware misdaad gezien: daarop stond een gevangenisstraf en later zelfs de doodstraf.

'DER DEUTSCHE BLICK'

Het kon zelfs al gevaarlijk zijn om tegen de verkeerde persoon een grapje te vertellen. In juli 1967 stelde een rechter in West-Berlijn vast dat Hans Joachim Rehse, een voormalige rechter aan het Volksgericht, gecollaboreerd had door de doodstraf uit te spreken over een priester die een grap over de nazi's had gemaakt tegen een elektriciën die aan zijn huis werkte. Door dit gevoel van onveiligheid ontstond de uitdrukking *der deutsche Blick* - de Duitse blik - waarbij men het hoofd zover mogelijk draaide om vast te stellen dat er niemand meeluisterde en daarna op fluistertoon een gesprek te starten.

Soms zagen informanten geen enkele fout in hun daden. Als liberale Duitsers naar uitzendingen van de BBC luisterden om zo een waarheidsgetrouw beeld van het verloop van de oorlog op te doen, draaiden ze meestal het volume zo laag mogelijk en gingen ze met hun hoofd zo dicht mogelijk bij de luidspreker zitten. Een moeder was verbijsterd toen haar jongste zoon op een dag thuiskwam van school en lachend vertelde dat hij met zijn vriendjes zijn aantekeningen vergeleken had en er achter was gekomen dat de ouders van zijn beste vriend op dezelfde vreemde manier naar de radio luisterden als zijn eigen ouders. Er waren ouders die echt bang waren dat hun kinderen hen zouden aangeven als vijanden van de nazi's, zo sterk was de jeugd immers geïndoctrineerd door de nazi-jeugdbewegingen. Na de bevrijding van Europa werd een groot aantal informanten opgespoord. Maar vele anderen schaarden zich snel achter de geallieerde bezetters en probeerden hun eigen misdaden te verbergen door andere informanten te verraden.

Onder:
Naarmate de oorlog langer duurde, raakten steeds meer mensen in Duitsland en de bezette gebieden het eentonige programma op de Duitse radio beu. Om andere muziek en het echte nieuws over het verloop van de oorlog te kunnen horen, schakelde men over naar buitenlandse zenders zoals Radio Londen. Men riskeerde hiermee opsluiting in een concentratiekamp.

JODEN IN WARSCHAU

De stad Warschau gaf zich in september 1939 over aan de Wehrmacht. Een paar dagen later werden alle joden opgepakt en in een getto ondergebracht. In eerste instantie zaten ze binnen een prikkeldraadversperring, maar deze werd uiteindelijk vervangen door een muur (hieronder).

Zoals meestal het geval is als hele gemeenschappen tot slachtoffer worden, waren de ouden van dagen en hele jonge kinderen de eersten die hieronder leden.

Heel Polen leed afschuwelijk onder de Duitse bezetting, maar geen enkele Poolse gemeenschap werd zo zwaar getroffen als de wereldse, stadse joden van Warschau.

JODEN maken al meer dan vier eeuwen deel uit van de bevolking van Warschau. Aan het begin van de 20e eeuw bestonden de een miljoen inwoners van deze stad voor circa 30 procent uit joden: dit was de grootste concentratie van joden in een Europese stad, en de grootste ter wereld op New York na.

Warschau vormde het hart van de Poolse joodse gemeenschap. Hier bevonden zich de grootste concentraties joodse artiesten, juristen, artsen, professoren en rabbijnen. Tijdens de Duitse invasie van september 1939 werden er onvoorstelbare wreedheden begaan tegen het Poolse volk. Maar waar men de Slavische bevolking van Oost-Europa vooral als *Untermenschen* zag, werd het joodse ras als de allergrootste vijand beschouwd. Het is niet toevallig dat tijdens de zware luchtaanvallen die Warschau in puin legden, de oude joodse wijk van de stad het vooral op 14 september zwaar moest ontgelden. Dit was de dag vóór Jom Kippoer, de dag van vasten en berouw, en een van de heiligste dagen op de joodse kalender.

Hierboven:
Joden die door de Gestapo en de SD werden opgepakt, moeten tegen de muur van het getto gaan staan. Velen van hen werden ter plekke doodgeschoten toen het getto ontruimd werd, maar de meesten werden naar het vernietigingskamp Treblinka gestuurd.

Het Poolse leger was geen partij voor de Wehrmacht en de Luftwaffe. De stad capituleerde op 27 september. De volgende dag gaven de bezetters opdracht alle joden in de stad te tellen. Veel van de oudere joden in Warschau hadden enige tijd doorgebracht in Duitsland en maakten zich aanvankelijk niet echt zorgen. De Duitsers waren immers beschaafde, nette mensen, dus het zou allemaal wel niet zo erg worden als de tsaristische pogroms uit hun jeugd.

Hierboven:
De enige joden die officieel toestemming kregen om het getto te verlaten, waren de fitte mannen en vrouwen die als slavenarbeiders moesten werken in de Duitse fabrieken en werkplaatsen waar artikelen voor de oorlog gemaakt werden.

Boven:
De joodse gettobewoners die de ingang van de Judenrat verlaten, hebben geen oog voor het lijk op de trap. Sinds de winter van 1939 was men hier vrijwel blind voor geworden.

Hieronder:
Naarmate de bevolking van het getto kleiner werd, kleinden de Duitsers ook het getto op zich in. Daarom moesten er bruggen gebouwd worden om de joden in staat te stellen naar hun werkplekken te gaan zonder dat ze het getto hoefden te verlaten.

Helaas werd al snel duidelijk dat deze Duitsers verre van beschaafd en netjes waren. Stanislaw Sznapman, die zijn memoires over het getto schreef, voordat hij in 1943 stierf, vertelde: "het Duitse leger werd helemaal gek. De soldaten plunderden de joodse wijk tijdens nachtelijke razzia's. Onder bedreiging van een pistool moesten we ons geld, juwelen en andere kostbaarheden afgeven: wie hierover tegen de Duitse autoriteiten durfde te klagen, verdween." De Gestapo bracht orde in deze chaos door alle joodse appartementen stelselmatig van kostbaarheden te laten ontdoen. De eigenaren moesten zelf hun voormalige bezittingen naar de wachtende voertuigen sjouwen.

Vooral orthodoxe joden waren een gemakkelijk doelwit voor vernederingen. De nazi's vonden het bijvoorbeeld leuk om hun baarden met wortel en al uit te trekken. Als joden Duitsers tegenkwamen op straat, dan moesten ze buigen en plaats maken. Wie dit niet deed, kon flink in elkaar geslagen worden. In november begonnen de nazi's werk te maken van hun langetermijnplan. De 300.000 joden uit Warschau werden allemaal overgebracht naar de oude joodse wijk in het centrum van de stad. Ze waren nu gemakkelijk te herkennen aan de witte armband met een blauwe davidsster die ze verplicht moesten dragen. De winter was koud en de zware omstandigheden werden nog verergerd door de aankomst van tienduizenden joden van buiten de stad, die van het platteland verdreven waren. Op 1 januari 1940 werden alle synagogen en gebedshuizen gesloten; twee weken later moesten alle mannen in de leeftijd van 12 tot 60 jaar zich aanmelden voor dwangarbeid.

INGEMETSELD

Op 4 april gaven de Duitsers het bevel om een muur rond het getto te bouwen "ter bescherming van de joden tegen Poolse vandalen". De mannen van het getto moesten voor de stenen zorgen en zelf de muur bouwen. In feite moesten de joden van Warschau dus hun eigen gevangenis bouwen en betalen. De Duitsers richtten een joodse raad op, de *Judenrat*, die het getto bestuurde. De

WARSCHAU HET GETTO

HET GETTO VAN WARSCHAU bevond zich in de oude joodse wijk van de stad. Na verloop van tijd werden de hekken om het getto vervangen door een hoge muur met prikkeldraad er bovenop. Met een bevolking van 300.000 mensen in het getto was eenderde van de vooroorlogse bevolking van Warschau in minder dan drie procent van het oppervlak van de stad samengeperst. De slechte omstandigheden werden in 1941 en begin 1942 nog verergerd, toen de Duitsers de joodse inwoners van kleinere getto's op het platteland naar de stad deporteerden. Op een bepaald moment telde de bevolking van het getto meer dan 400.000 mensen, ondanks dat een op de tien inwoners overleed door honger, kou of ziekte. In 1942 slonk de bevolking dramatisch, toen meer dan 300.000 mensen gedeporteerd werden naar het vernietigingskamp Treblinka. Omdat er veel minder mensen woonden, verkleinden de Duitsers het getto, totdat het in 1943 nog uit slechts drie of vier kleine secties rond fabrieken bestond. Ten tijde van de opstand in het getto in april 1943 was de bevolking afgenomen tot 50.000. De meesten werden na de opstand gedood of gedeporteerd.

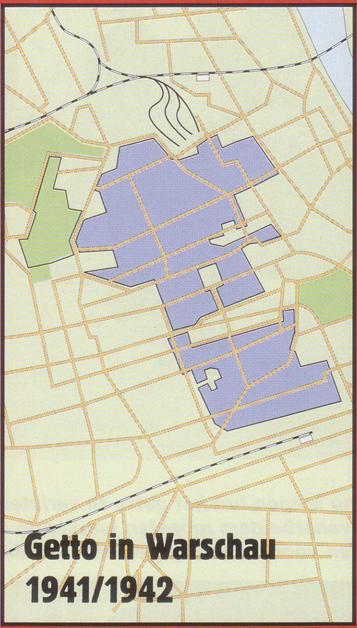

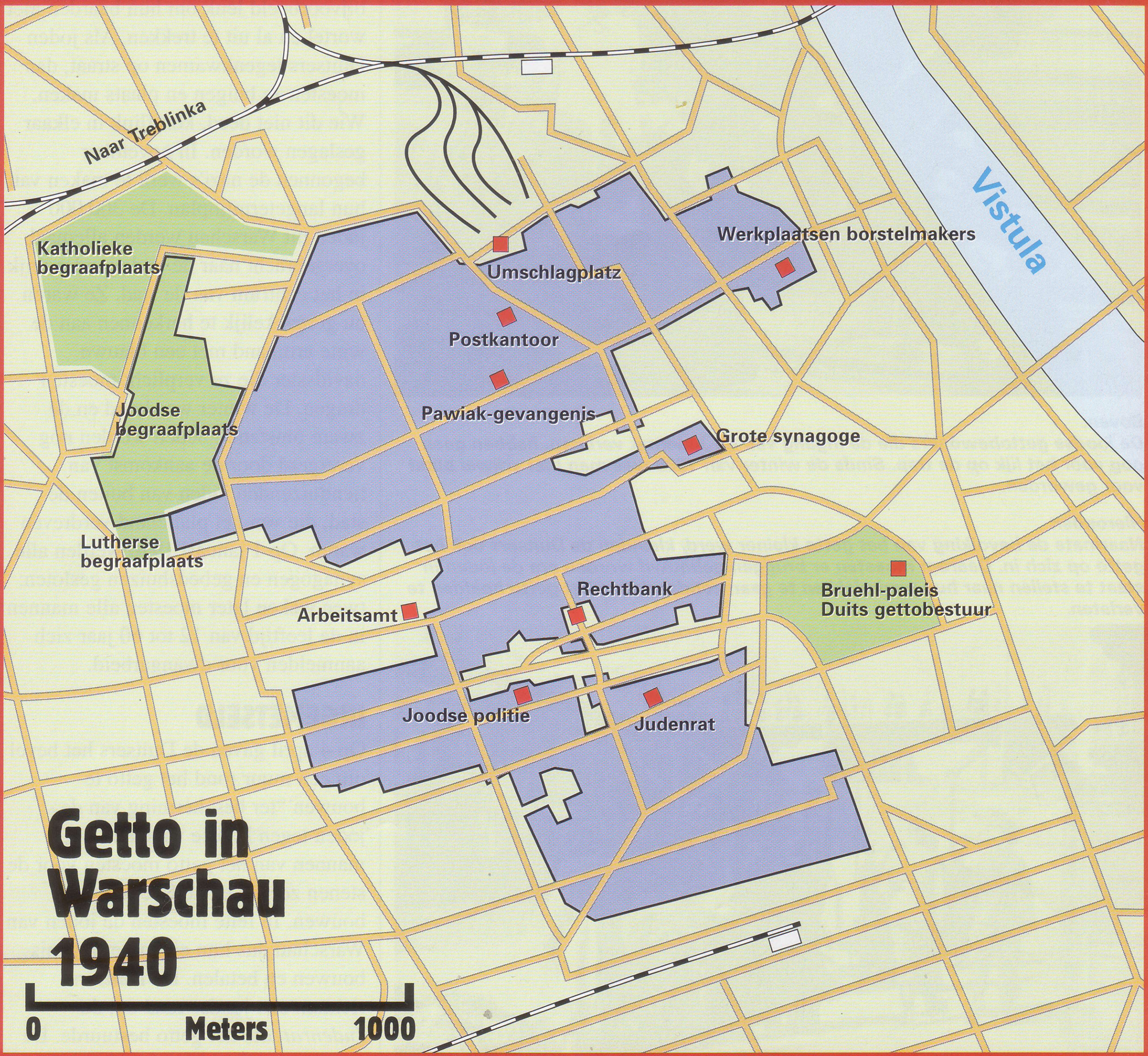

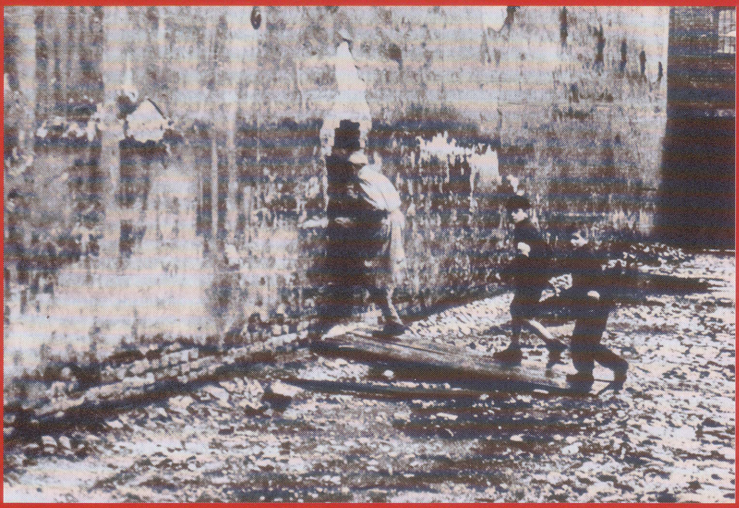

Boven:
De joodse inwoners van het getto begonnen al lang voordat de eerste schoten gelost werden met de voorbereidingen voor de strijd. Ze legden diep onder de grond bunkers aan en creëerden ontsnappingsroutes door gaten te maken in de muren van gebouwen.

Links:
Het ZOB had contacten met Poolse verzetsgroepen, maar zij konden maar beperkt wapens leveren. Toen de joden in opstand kwamen tegen de zwaarbewapende SS, hadden ze alleen maar een paar pistolen en granaten.

belangrijkste taak van deze raad was te zorgen voor de dagelijkse behoeften van de bevolking, die medio 1940 al was uitgegroeid tot meer dan 400.000 mensen. De raad stond onder leiding van Adam Czerniakow, een 60-jarige ingenieur die voor de oorlog actief was geweest in de joodse gemeenschap. Hij richtte een 24-koppige raad op die leiding gaf aan een aantal departementen en een interne politiedienst. De leden van de *Judenrat* bevonden zich in een onmogelijke situatie. Ze moesten de verordeningen van de nazi's uitvoeren en arbeidskrachten leveren voor de ondernemingen die de Duitsers in het getto vestigden. Maar ze waren er ook voor verantwoordelijk om in de behoeften van hun eigen mensen te voorzien: met minimale middelen en zonder dat ze echt iets te zeggen hadden. Voor de Duitsers was het getto een bron van goedkope arbeidskrachten. Tienduizenden mannen, vrouwen en kinderen moesten in fabrieken werken voor de productie van textiel, wapens en huishoudelijke artikelen. Ze werkten lange dagen tegen een minimale vergoeding. Het werk was zwaar en de meeste Duitse opzichters waren echte sadisten.

HONGER EN ZIEKTE

De omstandigheden in het getto waren zeer slecht. De oude joodse wijk was voor de oorlog met circa 150.000 inwoners al dicht bevolkt, maar nu werden er maar liefst drie keer zoveel mensen gehuisvest. Er was een ernstig gebrek aan voedsel en door de slechte voorzieningen kregen ziektes vrij spel. In februari 1940 stelden de Duitsers een rantsoenering in. De Duitsers in de stad kregen 2600 calorieën per dag, de Polen 670 en de joden moesten zien te overleven op 184 calorieën per dag. Dat kon natuurlijk niet: volgens schattingen stierf in 1940 meer dan tien procent van de bevolking van het getto - 50.000 mensen - van de honger of door ziektes als gevolg van ondervoeding. Er werd veel gesmokkeld: deels door professionals die daarmee kapitalen verdienden, maar ook door kinderen die via de rioleringsbuizen en gaten in de muren in de Poolse gedeeltes van de stad op zoek gingen naar voedsel.

Dit was erg riskant: elke jood die zonder toestemming buiten het getto werd aangetroffen werd opgesloten in de Pawiak-gevangenis. Tussen 1940 en 1943 werden er bijna 100.000 vastgezet; 30.000 van hen werden geëxecuteerd. De rest werd vrijwel zonder uitzondering naar de vernietigingskampen gestuurd.

HET LEVEN GAAT DOOR

Het was niet alleen ellende. Mensen proberen onder de zwaarste omstandigheden door te gaan met hun leven en Warschau was in dat opzicht geen uitzondering. Een clandestiene ondergrondse beweging gaf kranten en politieke manifesten uit. Muziek, theater en scholing vonden in het geheim plaats. Het geloof floreerde: hoewel de synagogen gesloten waren, werden er in het geheim diensten gehouden en kregen de kinderen godsdienstonderwijs. En tal van historici legden nauwgezet alle details van het leven in het getto vast.

Begin 1942 werd het steeds duidelijker dat de Duitsers van plan waren de joden in Warschau uit te roeien. Uithongeren werkte niet, of in ieder geval niet snel genoeg voor Heinrich Himmler. In de zomer van 1943 gaf de *Reichsführer* het bevel de voltallige bevolking van het getto te 'herhuisvesten'.

DEPORTATIES

Op 22 juli begon er een grote '*Aktion*'. De *Judenrat* moest bepalen wie er gedeporteerd moest worden. Deze werden opgepakt door leden van de gettopolitie, die op hun beurt weer bewaakt werden door Letse SS-eenheden en Duitse politie-eenheden onder het bevel van SS-*Brigadeführer* Jürgen Stroop. Op hulp van Adam Czerniakow hoefden zij niet meer te rekenen: hij verkoos zelfmoord boven de ondraaglijke opgave de uitroeiing van zijn eigen mensen te moeten coördineren. Samen met hun assistenten veegden de Duitsers het getto blok voor blok leeg. De

Getto in opstand

MET de zelfmoord van Adam Czerniakow verloor de door de nazi's ingestelde joodse raad zijn gezag in het getto en kregen de jonge heethoofden die zich tegen de Duitsers wilden verzetten het meer voor het zeggen. De leden van culturele organisaties zoals de *Ha-Shomer ha-Ze'ir* en de *Dror He-Halutz* vormden de Joodse Strijdersorganisatie (ZOB) en gingen zich actief tegen hun onderdrukkers verzetten. De *Aktion* waarmee de Duitsers in januari 1943 het getto wilden ontruimen, werd afgeblazen nadat het eerste verzet de kop opstak. De meeste ZOB-leiders werden tijdens de gevechten gedood. Op 19 april 1943 kwam de SS terug. SS-Brigadeführer Stroop zette 2000 mannen in. Ze waren zwaar gewapend met vlammenwerpers, explosieven en granaten. Hij wilde het getto binnen drie dagen ontruimen, maar het kostte hem een hele maand. Stroop wilde een grootschalige aanval door de joodse strijders uitlokken. Deze waren echter slecht bewapend en wisten dat ze dan geen kans zouden maken. Daarom besloten ze gebruik te maken van partizanentactieken, zoals hinderlagen. Op de derde dag koos Stroop een andere methode. Hij liet alle gebouwen in het getto een voor een vernielen. Stelselmatig veranderde de SS het hele getto in een grote puinhoop en werden de kelders en riolen met rook, gas en vlammenwerpers schoongeveegd. De ZOB kon daar weinig tegen doen. Op 16 mei gaf Stroop het bevel de grote synagoge op de Tlomackie-straat met de grond gelijk te maken. Dit was de laatste stap van zijn vernielende actie.

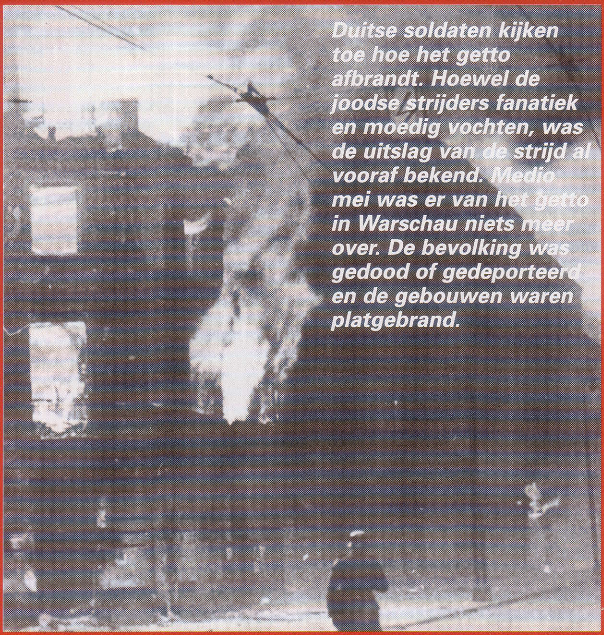

Duitse soldaten kijken toe hoe het getto afbrandt. Hoewel de joodse strijders fanatiek en moedig vochten, was de uitslag van de strijd al vooraf bekend. Medio mei was er van het getto in Warschau niets meer over. De bevolking was gedood of gedeporteerd en de gebouwen waren platgebrand.

inwoners werden met geweld gedwongen zich te verzamelen op de *Umschlagplatz*. Daar werden ze in veewagons geladen en per spoor overgebracht naar hun eindbestemming: Treblinka.

Stroop rapporteerde dat er tussen 22 juli en 3 oktober meer dan 310.000 joden 'geherhuisvest' werden. Ze werden bijna allemaal vergast.

Voor Himmler ging dit allemaal niet snel genoeg. In januari 1944 bracht hij een onverwacht bezoek aan Warschau. Toen hij constateerde dat er nog altijd zo'n 60.000 joden in het getto woonden, gaf hij bevel het hele getto te ontruimen. Er werden circa 6000 joden opgepakt; de rest had zich in de kelders en rioolstelsels van het getto verborgen. En voor het eerst was er verzet tegen de deportatie: strijders van de *Zydowska Organizacja Bojowa* (ZOB of Joodse Strijdersorganisatie) lokten de SS-wachten in een hinderlaag. De Duitsers hadden dergelijk verzet niet verwacht en trokken zich terug.

OPSTAND IN HET GETTO

De ZOB, die onder aanvoering stond van Mordechai Anielewicz, wist dat de Duitsers terug zouden komen. Ze begonnen zich nu voor te bereiden op de beslissende slag. Samen met zionistische strijders van de *Zydowski Zwiazek Wojskowy* (ZZW of Joods Strijdersverbond) groeven ze schuilkelders en bouwden ze bunkers in het deels verlaten getto.

De opstand in het getto in Warschau was een wanhopige actie van mensen die niets meer hadden om voor te leven. Er werden zo'n 5000 mensen tijdens de gevechten gedood. Stroop meldde in zijn rapport dat 7000 joden die gevangen waren genomen ter plekke geëxecuteerd werden. Nog eens 7000 werden er naar Treblinka overgebracht. De meeste van de overige gettobewoners werden naar het getto in Lublin gedeporteerd, van waaruit ze overgebracht werden naar het vernietigingskamp in Majdanek.

Jürgen Stroop overleefde de oorlog, maar moest daarna voor zijn misdaden boeten. Hij werd door de Amerikanen opgepakt, ter dood veroordeeld voor wreedheden die hij in Griekenland begaan had en daarna overgedragen aan de Polen. Hij werd daar berecht wegens de moord op de bevolking van het getto en opnieuw ter dood veroordeeld. Op 8 september 1951 werd hij opgehangen temidden van de puinhopen van het joodse getto in Warschau.

Hierboven:
Tussen april en juli 1942 kwamen er transporten met joden uit het Oosten, uit Duitsland en uit heel bezet Europa in het getto in Warschau aan. De meesten zouden daar niet lang blijven: de Duitsers startten in dezelfde maand dat de laatste transporten aankwamen met de ontruiming van het getto.

Walter von Reichenau

"NAZI-GENERAAL"

Omdat de aristocraat Von Reichenau zich onvoorwaardelijk achter Hitler schaarde, werd hij door zijn collega-officieren gezien als een verrader van zijn klasse. Hij wist Hitlers macht te consolideren door de *Reichswehr* op een lijn te krijgen met de nazi's.

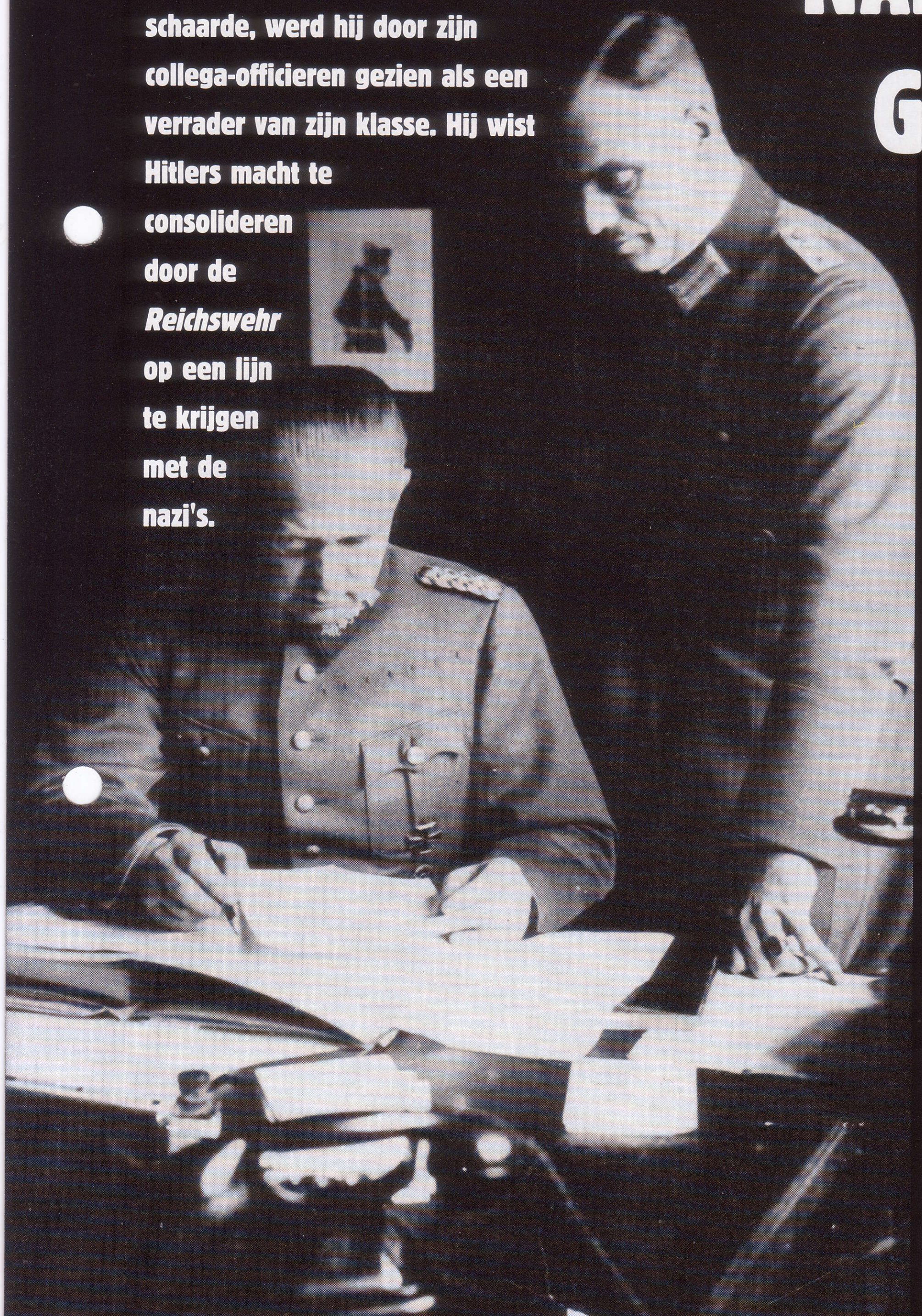

De door de wol geverfde aristocraat Von Reichenau, die afstamde van Boheemse adel en gehuwd was met een dame uit een Silesische adellijke familie, stond volledig achter Hitlers grondige hervormingen van het Duitse leger en geloofde in de wederopstanding van Duitsland.

DE PARMANTIGE Walter von Reichenau zag er in zijn uniform en met zijn monocle uit als de stereotiepe Pruisische officier. Maar ondanks zijn naam en uiterlijk was Von Reichenau een voorstander van vernieuwing en was juist hij een van de eerste hogere legerofficieren die Hitler steunden. Hij had een hekel aan het conservatisme van de aristocraten die het na de Eerste Wereldoorlog nog altijd voor het zeggen hadden in het Duitse leger. Deze afkeer was wederzijds: *Feldmarshall* Gerd von Rundstedt beschreef Von Reichenau als 'een pummel die altijd naakt zijn gymnastiekoefeningen deed'.

DOOR DE WOL GEVERFD

Als 29-jarige beroepsmilitair diende Von Reichenau als officier in de staf van kolonel Hoffman toen in 1914 de oorlog uitbrak. Hoffman wist zijn zenuwen onder bedwang te houden toen generaal Von Prittwitz Oost-Pruisen in het aangezicht van een Russische invasie wilde opgeven. Hij zette de gedecimeerde Duitse troepen opnieuw in en wist één Russisch leger te overbluffen en tot stoppen te dwingen, terwijl hij alles wat hij tot zijn beschikking had tegen het Russische 2e Leger bij Tannenberg inzette. Hoewel Von Hindenburg en Von Ludendorff het bevel overnamen en alle lof naar zich toe trokken, was de overwinning vooral aan Hoffmans visie te danken. Von Reichenau bleef

bij Hoffman, die uiteindelijk tot generaal werd bevorderd en de meedogenloze vredesvoorwaarden aan Rusland oplegde in 1917.

Tijdens de drastische inkrimping van het leger na de Eerste Wereldoorlog werd Von Reichenau gespaard. Hij werd generaal Von Blombergs chef-staf in Oost-Pruisen. Hij voelde zich aangesproken door de visionaire toekomst die Hitler in het vooruitzicht stelde. Niet alleen de herbewapening en de herverovering van de gebieden die in 1918 aan Polen waren afgestaan, maar ook het concept van een nationaal-socialistische revolutie spraken hem aan. Hij overtuigde Von Blomberg ervan dat het leger Hitler, de enige politieke leider die in staat was Duitsland te 'redden', los moest zien van de nazi-partij. Het Duitse officierenkorps keek veelal neer op de nazi's en zag ze als minderwaardig gespuis en het gedrag van de SA bevestigde dit vooroordeel alleen maar. Tal van officieren bereidden zich zelfs al voor op een militaire krachtmeting met de bruinhemden als de verkiezingsuitslagen voor de nazi's zouden tegenvallen.

Von Reichenau zag de oorlog in het Oosten als een strijd tussen verschillende ideologieën. Op 10 oktober 1941 verklaarde hij in een dagorder dat ook de soldaat "de drager was van een onverzettelijk völkisch idee" en moest inzien dat "de harde, maar gerechtvaardigde boetedoening van de joodse Untermenschen" noodzakelijk was.

OPPOSITIE VANUIT HET LEGER

Generaal von Blomberg liet zich door zijn chef-staf overtuigen van Hitlers kwaliteiten en aanvaardde in januari 1933 Hitlers uitnodiging om Minister van Defensie te worden. Von Blomberg kon echter niets doen tegen de oppositie vanuit het leger tegen de benoeming van Von Reichenau als opvolger van Von Hammerstein-Equord als opperbevelhebber van het Duitse leger. Deze functie ging naar Von Fritsch. Von Reichenau werd *Chef der Ministeramt* en daarmee de rechterhand van de Minister van Defensie. Als *Generalmajor* nam Von Reichenau het initiatief van Von Blomberg over om het leger achter de nazi-partij te scharen en ervoor te zorgen dat het leger machtiger bleef dan de SA. Hoewel Von Reichenau een afkeer had van de nazi's, die hij "die hakenkruismannen" noemde, had hij respect voor hun methodes. Een eerste aanwijzing voor deze houding kwam toen Hermann Goering, die inmiddels de leiding had over de Pruisische staatspolitie, het politieapparaat gebruikte om een zuivering door te voeren onder zijn politieke tegenstanders. Tijdens een toespraak voor legerofficieren zei Von Reichenau, "We moeten erkennen dat we in een tijd van revolutie leven. Alles wat rot is in de staat, moet verdwijnen en dat kan alleen maar via terreur gebeuren. De partij zal zich meedogenloos inzetten tegen het marxisme. De strijdkrachten moeten hierbij aan de zijkant blijven staan en mogen geen hulp bieden." Dit was een duidelijk andere boodschap dan de apolitieke houding die de *Reichswehr* tot dan toe altijd had aangehangen. Het zal wel nooit bekend worden of Von Reichenau betrokken was bij de samenzwering tegen Ernst Röhm, of dat hij een van die goedgelovigen was die echt geloofden dat de SA een staatsgreep wilde plegen. Op 27 juni 1934 hadden Von Blomberg en Von Reichenau een gesprek met Hitler en gaven ze hem een document waarin de SA zou worden opgeroepen om zich te bewapenen en de strijd aan te gaan met het leger. Dit document was een paar dagen daarvoor op een bureau van de *Abwehr* opgedoken en was duidelijk het werk van de *Abwehr* zelf of van Himmlers mensen. Het was een van de redenen waarom Hitler besloot de SA hard aan te pakken. Von Reichenau coördineerde de verstrekking van machinepistolen aan de SS tijdens de 'Nacht van de Lange Messen'. Bovendien verzorgde hij het transport van een aantal van

Boven:
Het succes van Von Reichenaus Zesde Leger tijdens de invasie van Frankrijk in 1940 werd beloond met een grotere rol tijdens de invasie van Groot-Brittannië: Operatie Seelöwe. De drie divisies van Von Reichenau moesten deel uitmaken van de eerste landingsgolf in Lyme Bay bij Weymouth en zouden van daaruit oprukken naar Bristol.

Hieronder:
Von Reichenau woont in 1933 een toespraak bij van Hitler. Naast hem zien we admiraal Raeder en generaal Von Leeb. Andere aristocraten minachtten Von Reichenau vanwege diens trouw aan Hitler.

Boven:
Von Reichenau ontspant zich na een onderhoud met Hitler. Als assistent van generaal Von Blomberg hielp hij ervoor te zorgen dat het leger de nazi-partij steunde. Als resultaat van deze inspanningen zwoeren de militairen op 2 augustus 1934 een eed van trouw aan Hitler.

Himmlers executieteams. Twee maanden later vaardigde Von Reichenau richtlijnen uit voor het politieke onderwijs aan Duitse soldaten. Daarin schreef hij: "De rijkskanselier heeft zijn woord gehouden door Röhms poging om de SA in de *Reichswehr* op te laten gaan in de kiem te smoren. Wij houden van hem omdat hij zich als een ware soldaat heeft doen kennen."

EED VAN TROUW

De volgende politieke interventie van Von Reichenau had meer zwaarwegende consequenties. Hij opperde bij Von Blomberg dat de strijdkrachten bij Hitler in de gunst zouden komen als alle militairen een eed van trouw zwoeren aan Adolf Hitler persoonlijk. Het leger zou dan in de eerste plaats Hitlers leger zijn en in de tweede plaats het leger van Duitsland. Deze uiting van steun zou Hitler er volgens Von Reichenau van overtuigen dat hij geen lompe SA'ers of gekozen vertegenwoordigers nodig had. Met de openlijke steun van het leger hoefde Hitler niet verder op zoek te gaan naar politieke steun. Von Reichenau liet de eed, die op 2 augustus afgelegd werd, al uitschrijven voordat het lichaam van de voormalige bevelhebber, president Von Hindenburg, koud was geworden.

GESTOORDE DICTATOR

Veel hogere officieren verscholen zich achter deze eed toen Adolf Hitlers ware aard naar buiten kwam. Tal van officieren die benaderd werden door mensen die wel actie wilden ondernemen, weigerden zich met een samenzwering in te laten; ze hadden immers een eed van trouw aan Hitler gezworen. Maar ondanks dit morele besef werkten ze zonder bedenkingen mee aan het uitroeien van de raciale vijanden van Duitsland. Nadat hij in 1935 tot *Generalleutnant* werd bevorderd, joeg Von Reichenau het opperbevel van het leger de stuipen op het lijf door te pleiten voor een aanval op Tsjecho-Slowakije. Gedurende de volgende vier jaar schaarde Von Reichenau zich bij elke gedurfde zet die Hitler deed, telkens weer aan zijn zijde. Hitlers andere generaals voorspelden dat de militaire confrontatie te vroeg zou komen omdat Duitsland zich nog niet voldoende had herbewapend, maar Groot-Brittannië en Frankrijk bleken telkens weer redenen te zien om niet aan te vallen. In september 1939 voerde *Generalleutnant* von

Gemiste Kans

Boven:
Von Reichenau staat op de achtergrond terwijl Hitler plattegronden bestudeert die de trage opmars in het Oosten aangeven.

Boven:
Von Reichenaus kwaliteiten werden pas herkend nadat Hitler in de winter van 1941 een groot aantal generaals ontsloeg. Hitler had nu minder keus voor commandanten voor de strijd in het Oosten.

HOEWEL Von Reichenau door zijn eigen klasse als een verrader werd beschouwd, bleef hij bij zijn visie dat het tijd werd dat Duitsland met het verleden brak. Hitler was daarvoor de aangewezen persoon. Ondanks dat hij zeer actief probeerde te bewerkstelligen dat de Führer de steun van het leger kreeg, werd Von Reichenau nooit een marionet van Hitler. Hij had voor de oorlog nog veel meer invloed op Hitler kunnen hebben, maar door de vijandschap van zijn collega-officieren kreeg hij nooit een hoge militaire functie in Berlijn. Toen Hitler in 1940 aangaf dat hij de neutraliteit van Nederland en België wilde schenden, was Von Reichenau een van de felste tegenstanders. Als bevelhebber van het Zesde Leger zei Von Reichenau dat een dergelijke actie "werkelijk misdadig" zou zijn. Hij probeerde Hitler tweemaal van zijn plannen te doen afzien en sprak zich ook uit tegen de wreedheden in Polen. Daardoor vervreemde hij zich voorgoed van Hitler. Een Amerikaanse schrijver over Duits verzet tegen de nazi's schreef "Hoe meer men leert over Von Reichenau, des te meer reden er is om aan te nemen dat hij de enige generaal was in het nazi-tijdperk die de combinatie van inzicht, moed, ambitie en pure wreedheid vertoonde die Hitler had kunnen afstoppen voordat het hele Duitse volk en de wereld in de rampspoed meegesleept werden."

Reichenau het bevel over het Tiende Leger (later hernoemd tot het Zesde Leger). Zijn nieuwe chef-staf was een kritische officier van de generale staf, Friederich Paulus, die een heel andere persoonlijkheid had dan zijn onstuimige superieur. Voor de invasie van Polen werd het Tiende Leger ingedeeld bij Heeresgruppe Süd en behaalden de mannen onder Von Reichenau dankzij hun overweldigende overmacht een snelle overwinning. Hitler bevorderde Von Reichenau daarop tot generaal.

DE FRANSEN VERSLAGEN

In 1940 viel Von Reichenaus Zesde Leger België aan, terwijl het Achttiende Leger Nederland binnenviel en de pantsertroepen door de Ardennen raasden om de Maginot-linie te omzeilen. Generaal von Reichenau viel de eer te beurt om de capitulatie te aanvaarden van koning Leopold van België, terwijl de Franse troepen zich na de doorbraak bij Sedan massaal terugtrokken. In juli bevorderde Hitler Von Reichenau tot veldmaarschalk. Voor de invasie van Rusland werd het Zesde Leger ingedeeld bij Heeresgruppe Süd onder Von Rundstedt. Von Reichenaus mannen namen in september Kiev in, waarbij meer dan een half miljoen Russen krijgsgevangen werden gemaakt. De meesten van deze ongelukkigen stierven die winter in 'kampen' in de open lucht waar ze zonder voedsel of onderdak zaten opgesloten. Von Reichenau beschreef het verschil tussen de oorlog in het Westen en de oorlog in het Oosten in een dagorder op 10 oktober. "Het hoofddoel van deze campagne tegen het joods-bolsjewistische systeem is de volledige vernietiging van de machtsinstrumenten van dit systeem en het uitwissen van de Aziatische invloed in Europa. Ook de troepen hebben daarbij taken die de conventionele krijgstradities te buiten gaan. In het Oosten is een soldaat niet alleen een strijder volgens de regels van de oorlogsvoering, maar is hij ook de drager van een onverbiddelijk raciaal concept en de vergelder van alle wreedheden die tegen de Germaanse volken gepleegd zijn."

Tijdens de barre eerste winter in Rusland ontsloeg Hitler een groot aantal van zijn generaals vanwege hun gebrek aan het geloof in de Duitse overwinning. Hitler weigerde zijn toestemming te geven om de troepen terug te trekken. Von Reichenau was een van de officieren die van deze zuivering profiteerde. Ironisch genoeg was het later Von Reichenau zelf die het bevel gaf om de troepen tot achter een gemakkelijker te verdedigen linie terug te trekken. Von Reichenau kon niet lang van zijn nieuwe positie genieten. Hij had zijn leven lang fanatiek gesport. Op 15 januari 1942 kostte dit hem zijn leven toen hij een fatale hartaanval kreeg, nadat hij was gaan hardlopen bij een temperatuur van -20 C. Hij werd naar Duitsland overgevlogen, maar zijn vliegtuig stortte neer en alle inzittenden kwamen om het leven. Von Reichenaus leger had nog een jaar langer te leven.

Het Einde van de Blitzkrieg

Rusland 1943

Na het debacle van Stalingrad keerde het tij in het Oosten. De Duitse pantsertroepen hadden hun slagkracht verloren: van nu af aan was het Rode Leger heer en meester op het slagveld.

Duitse troepen trekken door Charkhow, waar het Duitse leger zijn laatste grote succes vierde in Rusland. Hoewel de individuele kwaliteiten van de Duitse soldaten nog steeds door niemand geëvenaard werden, hadden de jarenlange strijd en de vijandelijke overmacht hun tol geëist.

DE soldaten van het Zesde Duitse Leger die vastzaten in de hel van Stalingrad beseften op 1 januari 1943 maar al te goed hoe hopeloos hun situatie was. Ze waren nog maar met 150.000 man. Een derde daarvan was zwaar ziek door tyfus of dysenterie; iedereen was ernstig ondervoed. Elke dag stierven er mannen door onderkoeling. Maar ze gaven de moed niet op. Zeven Russische legers hadden tot de laatste dag van de maand de handen vol aan de Duitse soldaten die nog in het belegerde gebied bij Stalingrad vastzaten. Deze legers hadden zich anders bij de rest van het Rode Leger kunnen voegen om naar het Westen op te rukken.

De Russische doorbraak bij Stalingrad betekende een bres in de Duitse frontlinie die langer was dan het totale westfront tijdens de Eerste Wereldoorlog. Binnen een paar dagen na de overgave van Paulus trokken de Russische tankbataljons op hoge snelheid over de open steppe ten westen van de rivier de Donjets en haalden ze her en der verspreide groepjes Duitsers in die zich terugtrokken. Voor hen lagen de plaatsen waar ze de Dnjepr konden oversteken en de enorme waterkrachtcentrale bij Saporosje; in het noorden lag de industriestad Charkow. Deze stad was op 14 februari opgegeven door het SS-garnizoen, in weerwil van Hitlers orders de stad bezet te houden.

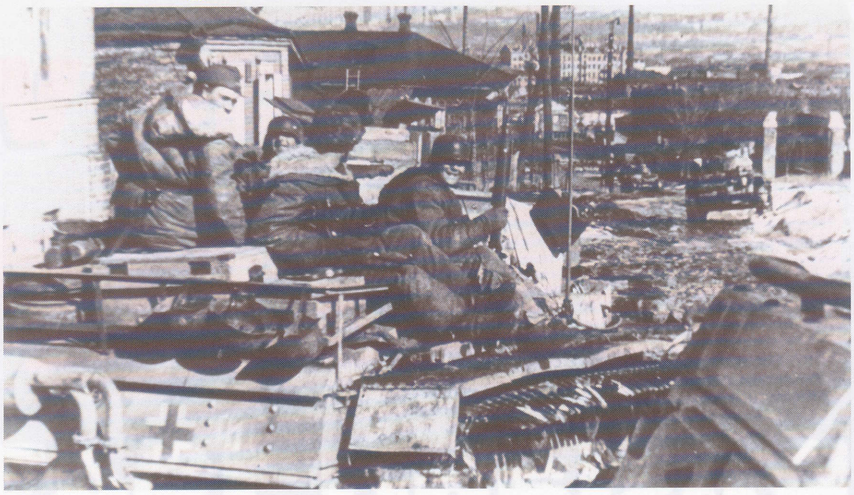

Boven:
In maart 1943 trekken pantsertroepen van Von Mansteins Legergroep Don door de buitenwijken van Charkhow om de stad weer in te nemen.

Hieronder:
Een SS-officier moedigt zijn troepen aan buiten Charkhow. Zonder Hitlers bemoeienis kon Von Manstein de Russen op zijn eigen, intelligente manier bestrijden. Hij wist het Rode Leger veelvuldig in de val te lokken en met uitgekiende tegenaanvallen het Russische 3e Tankleger te vernietigen.

TEGENAANVAL

Charkow was de eerste stad in Rusland die bevrijd werd. Na 18 maanden van Duitse bezetting was er van de oorspronkelijke bevolking nog maar driekwart over. Zo'n 100.000 jonge mannen en vrouwen waren als slavenarbeiders naar Duitsland gedeporteerd. Veel van de inwoners, vooral bejaarden en jonge kinderen, waren tijdens de winter gestorven. Hitler en Goering hadden allebei luid verklaard dat het geen probleem was als de Russische burgers van de honger stierven. Zo'n 15.000 mensen waren standrechtelijk geëxecuteerd: de universitaire docenten, leden van de communistische partij, Russische regeringsfunctionarissen en alle joden. Er was een Quislingachtig bestuur opgezet in Charkow, bestaande uit een combinatie van Oekraïense nationalisten, criminelen en avonturiers. De scholen waren gesloten en de zwarte markt floreerde. De *Burgomeister* en zijn maîtresse vluchtten samen met de SS de stad uit.

De NKWD nam het Gestapo-hoofdkwartier en de martelkamers in de kelders over. Er werd een brievenbus aan het gebouw gehangen waarin mensen anoniem hun buren die gecollaboreerd hadden konden aangeven. Uitgehongerde Russische soldaten zwierven over de straten. Zij waren vrijgelaten uit een nabijgelegen krijgsgevangenenkamp en konden elk moment gearresteerd worden door de NKWD die alle ex-gevangenen als verraders zag, omdat ze zich hadden overgegeven. Buitenlandse waarnemers stonden versteld van de onverschilligheid waarmee deze levende skeletten behandeld werden.

HITLER EN VON MANSTEIN

Hitler vloog naar Saporosje om met zijn bevelvoerders te overleggen. Tijdens dit overleg hoorden ze soms het geluid van de Russische artillerie.

Veldmaarschalk von Manstein haalde de Führer er toe over hem de slag op zijn eigen manier te laten uitvechten. Het resultaat was een tactische meesterzet, die nog steeds onderdeel van de lesstof is op militaire academies.

Von Manstein liet de Russische opmars ongestoord, terwijl hij zelf een krachtige aanvalsmacht verzamelde om het Rode Leger in de flank aan te vallen. De SS-pantserdivisies *Leibstandarte*, *Das Reich* en *Totenkopf*, plus vijf pantserdivisies van het leger en de divisie *Grossdeutschland* voerden een tegenaanval uit met massale luchtsteun van de onlangs versterkte Luftwaffe. Door op deze manier naar het Oosten op te rukken wist Von Manstein alle Russische troepen af te snijden die over de Donjets getrokken waren. Het SS-pantserkorps bestormde Charkow medio maart. De vier Russische tankkorpsen die het gebied tussen de Donjets en Saporosje verdedigden werden weggevaagd.

Met de slag bij Charkow wisten de Duitsers hun positie te verbeteren, net voordat de invallende dooi zoals elk jaar weer een tijdelijk einde maakte aan de militaire operaties. Stalin schrok ervan dat de Duitsers zich zo goed herpakt hadden na de rampzalige slag bij Stalingrad en hij probeerde voorzichtig om via Zweedse diplomaten toenadering te zoeken tot Hitler. Maar de Führer was nog steeds gebrand op de eindoverwinning en de uitroeiing van wat hij nog altijd als het joods-bolsjewistische gevaar zag. Hitlers leger stond tegenover een overmacht van 2 tegen 1, maar ze waren veel beter getraind dan het Rode Leger en tactisch sterker. Hoewel de kansen voor een derde grootschalig zomeroffensief op rij minder gunstig leken, was het Duitse opperbevel in 1943 vastbesloten toch weer te gaan aanvallen.

Hitler dacht de Russen definitief te gaan verpletteren, Zijn generaals wilden de aanval door laten gaan om het Russische leger flink te beschadigen. Na het verlies van Noord-Afrika was het slechts een kwestie van tijd voordat de geallieerden Italië zouden aanvallen of zelfs al in Frankrijk zouden landen. Tenzij de Rode Kolos voor die tijd verslagen kon worden, dreigde de nachtmerrie van een oorlog op twee fronten die Duitsland nooit kon winnen.

KOERSK: DE SAILLANT

Het doel was de saillant bij Koersk, waar de Duitse linies tussen Bjelgorod en Orjol 150 km terug waren gedreven. Aan de basis was de saillant zo'n 200 km breed. De eerste orders voor het offensief werden op 13 maart gegeven: Heeresgruppe Mitte zou met zware versterkingen vanuit het noorden aanvallen, terwijl Heeresgruppe Süd de Russische uitstulping vanuit het zuiden aanviel. De Russen waren er nooit eerder in geslaagd een vastberaden Duits zomeroffensief af te slaan zonder daarbij veel terrein prijs te moeten geven. Het Duitse opperbevel nam aan — en de Russische generaals vreesden — dat dit ook nu weer het geval zou zijn. De pantsertroepen moesten een terrein van iets meer dan 100 km doorkruisen om alle Russische eenheden in de saillant van hun achterhoede af te kunnen snijden. Daarna zouden ze eventueel de Don bij Woronezj kunnen bereiken. Hierna moest dan Operatie Parkplatz

Boven:
De machtige Tiger vormde de voorhoede voor de Duitse aanval, ondersteund door de nieuwe Panther en grote groepen verbeterde Panzer III's en Panzer IV's. De Tigers waren oppermachtig als ze daadwerkelijk in actie konden komen, maar ze waren erg traag en hadden een beperkt bereik. De Panthers waren veelbelovend, maar werden al ingezet voordat ze helemaal betrouwbaar waren. Daardoor kregen ze vaak panne.

Hieronder:
De uitgestrekte Russische steppe was een perfect terrein voor tankslagen, maar doordat het zo open was had de artillerie van het Rode Leger er ook een perfect zicht.

De twee kampen waren numeriek even sterk, maar de Duitsers hadden nog altijd een betere training en meer ervaring. Bovendien was de verbeterde versie van de Panzer IV absoluut gewaagd aan de Russische T-34. Doordat de Russen vanuit defensieve posities vochten, liepen de Duitsers zich echter te pletter tegen een ondoordringbare muur van antitankgeschut.

Slag bij Koersk juli 1943

DE DUITSE AANVALLERS die deelnamen aan Operatie Zitadelle waren over twee grote legergroepen verdeeld. In het noorden vocht Heeresgruppe Mitte onder aanvoering van veldmaarschalk Gunther von Kluge. De kern van deze legergroep werd gevormd door de drie pantserkorpsen van het sterke Negende Leger van *Generaloberst* Walther Model. Von Mansteins Heeresgruppe Süd bestond uit het Vierde Pantserleger van *Generaloberst* Hermann Hoth, met een voorhoede die gevormd werd door het XLVIIIe Pantserkorps en het IIe SS-pantserkorps, waarin de beste eenheden zaten die Duitsland op dat moment had. Het plan was dat de twee grote armen van een tangbeweging de saillant rond Koersk zouden afsnijden. Er stonden bijna een miljoen mannen in 50 divisies, waaronder 16 pantserdivisies, klaar om het Rode Leger opzij te vegen.

DANKZIJ DE GOEDE informatie en het Duitse uitstel was het Russische opperbevel goed voorbereid op de aanval. Het Centrale Front van Rokossowski en het Woronezj-front van Watoetin beschikten samen over 20.000 artilleriestukken om de aanval af te slaan. Bovendien was er een reeks enorme defensielinies van tientallen kilometers diep opgebouwd. Deze linies waren uitgerust met grote aantallen antitankwapens, waar de Duitsers enorme problemen mee zouden hebben. In de achterhoede fungeerde Konjews sterke Steppefront als strategische reserve. De tanklegers daarvan stonden klaar om de verdediging te versterken, eventuele Duitse doorbraken af te stoppen en een tegenaanval uit te voeren zodra de kans zich voordeed. Op 12 juli dreef het 5e Gardetankleger het IIe SS Pantserkorps terug tijdens de grootste tankslag uit de geschiedenis. Meer dan 1000 tanks vochten deze bloedige slag uit bij het kleine stadje Prochorowka.

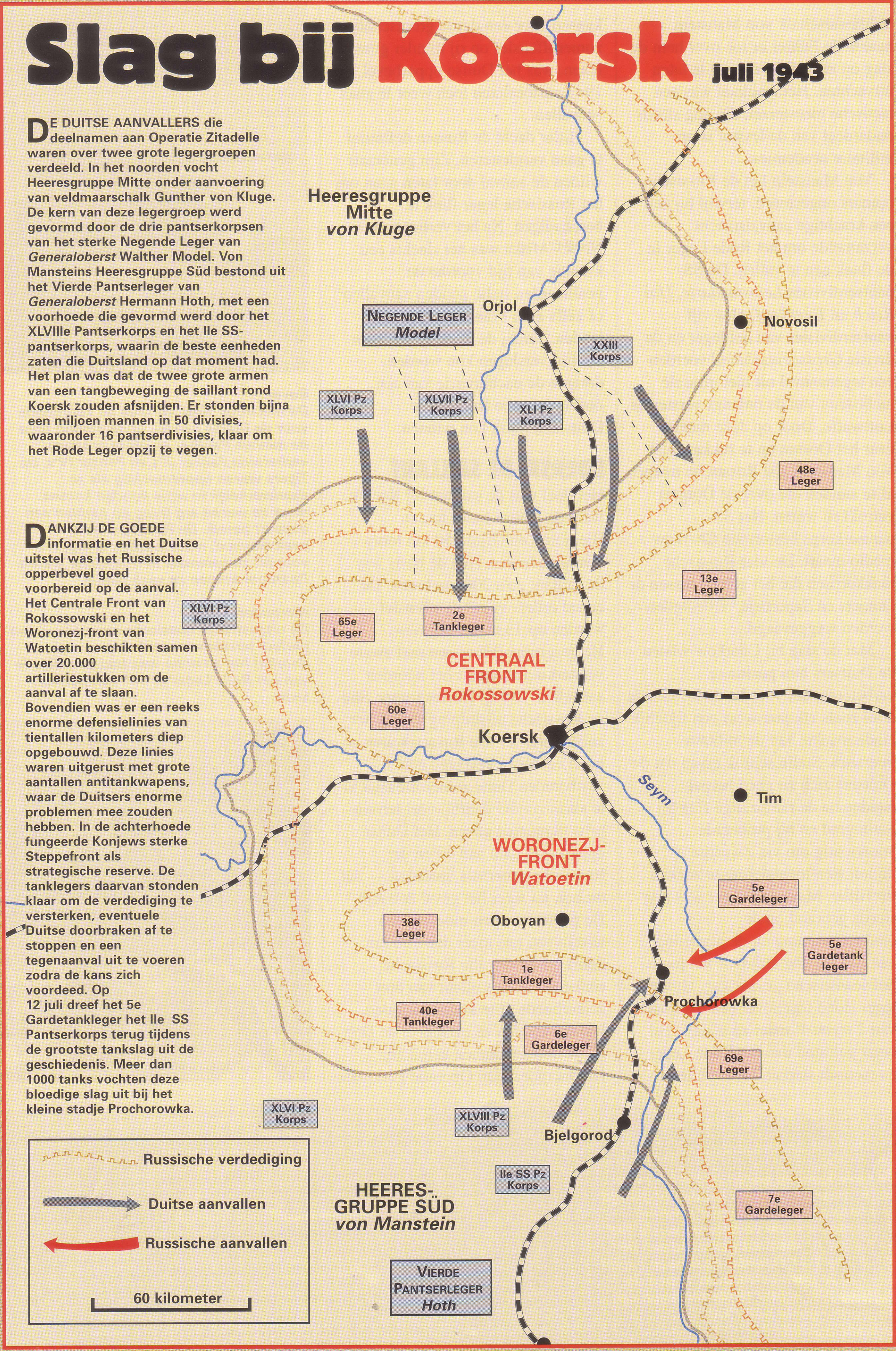

volgen: de bestorming van Leningrad. Er waren al negen divisies voor geselecteerd en de superzware artilleriestukken die Sebastopol op de knieën hadden gekregen, waren al onderweg naar het noorden. Maar zover kwam het niet.

Koersk was zo'n voor de hand liggend doel dat op het moment dat de Duitsers besloten daar aan te vallen, de Russen hun verdediging daar begonnen te versterken. Het Rode Leger was echter van plan het offensief ten noorden en zuiden van Koersk over te nemen, zodra de Duitse aanval was stilgevallen. Stalin en zijn hoogste bevelvoerders gokten erop dat ze Koersk zouden kunnen verdedigen tegen de elite-pantserdivisies en de volle klap van de Duitse aanval daar konden opvangen, om daarna de Oekraïne te bevrijden. De maarschalken Rokossowski en Zjoekow wisten maar al te goed dat het Rode Leger van 1943 veel capabeler was dan in de jaren daarvoor.

ZITADELLE UITGESTELD

Hitler stelde zijn aanval een aantal keren uit om de nieuwste zware tanks die nog in productie waren te kunnen inzetten. Toen het offensief met de codenaam *Zitadelle* op 5 juli eindelijk van start ging, werden de legers voorafgegaan door een voorhoede van 147 Tiger I's, 200 Panthers en 89 stuks Elefant-geschut. De meeste pantserbataljons gebruikten nog altijd de oudere middelzware tanks, waaronder 844 Panzer III's en 913 Panzer IV's. De Russen hadden het uitstel echter uitstekend benut en hadden zo'n 700 JSU-152 antitankwapens opgesteld achter hun negen linies loopgraven. De Russische infanterie had zich diep ingegraven in centraal Rusland. Hele netwerken van ondergrondse bunkers en loopgraven werden verdedigd door grote groepen verdekt opgestelde antitankkanonnen. Per kilometer front waren er meer dan 3000 mijnen gelegd. Bovendien waren de Russen goed ingelicht: twee uur voor de eerste aanval van de Duitsers vuurden ze een artilleriebombardement af op de verzamelposities van de Duitsers.

24-UURS OORLOG

Het Duitse Negende Leger, onder aanvoering van de briljante *Generaloberst* Model, boekte maar weinig vorderingen in het noorden van de Russische saillant. Ondanks de felle gevechten die ook tijdens de korte zomernachten vrijwel onafgebroken doorgingen, wisten zijn mannen amper 10 km aan terrein in te nemen. Op 12 juli werd Heeresgruppe Mitte over het hele front aangevallen door Russische troepen die Orjol wilden bevrijden; Het terrein dat tegen hoge verliezen veroverd was, moest weer opgegeven worden en het Negende Leger moest zich terugtrekken om de eigen flank te verdedigen.

Zitadelle vlotte beter in het zuiden, waar het SS-pantserkorps alle verdedigingslinies zonder pardon opzij veegde. De strijd ging dag en nacht door. De intense zomerhitte zorgde aan het eind van elke middag weer voor onweersbuien. Beide partijen waren actief in de lucht. De Luftwaffe kon slechts een beperkt gedeelte van het luchtruim verdedigen en de Russen konden vrijwel ongestoord duizenden aanvallen met bommenwerpers uitvoeren op de Duitse aanvoerroutes. De tankslagen vonden hun hoogtepunt in de beroemde actie bij het dorpje Prochorowka op 10-12 juli. Onder aanvoering van de *Totenkopf*-divisie sneed de SS-voorhoede door het Russische Eerste Tankleger heen en liepen ze de 71e divisie gardekarabiniers onder de voet. Stalin zat dag en nacht aan zijn bureau in het Kremlin, waar hij elk uur een statusrapport wilde ontvangen. Hij stemde ermee in meer legers vrij te maken uit de reserve en ze naar het front te sturen voor de tegenaanval.

Terwijl de Russische reserves een tegenaanval uitvoerden bij Prochorowka liet Hitler zijn veldmaarschalken Von Manstein en Von Kluge naar Rastenburg komen. Von Kluge meldde dat de centrale legergroep het offensief niet kon volhouden: het Negende Leger had 20.000 manschappen verloren in één week en het Russische tegenoffensief was zo sterk dat Orjol waarschijnlijk ook verloren zou gaan. Von Manstein

Boven:
Troepen en tanks van de 3e SS-pantserdivisie* **Totenkopf** *op weg naar de heksenketel bij Koersk. Samen met de divisies* **Leibstandarte** *en* **Das Reich** *vormde* **Totenkopf** *het IIe SS-Pantserkorps. Onder aanvoering van* **Obergruppenführer und General der Waffen-SS** *Paul Hausser vormde het korps de voorhoede voor het 4e Pantserleger van Hoth.

Hieronder:
De SS brak bijna door de Russische verdediging heen, maar werd afgeslagen door een hevige tegenaanval die op 12 juli gestart werd door generaal Rotmistrows 5e Gardetankleger.

Hieronder:
Russische soldaten worden gevangen genomen bij Koersk. In vergelijking met de campagne in 1941 en 1942, gebeurde dit nu maar in beperkte mate. In schril contrast met de snelle opmars van de vorige zomercampagnes, wisten de Duitsers nu slechts 30 kilometer op te rukken binnen een week.

Geniale bevelvoerders

Von Manstein

Adolf Hitler beschreef Erich von Manstein als, "Waarschijnlijk het grootste brein dat de generale staf heeft voortgebracht." Hij was de geestelijk vader van het plan om Frankrijk in 1940 te veroveren, hij wist Sebastopol tot overgave te dwingen en hij was de generaal die met de briljante tegenaanval bij Charkhow aantoonde dat de Wehrmacht na Stalingrad nog altijd niet verslagen was. Von Manstein was een voorstander van het offensief bij Koersk, maar dan alleen als dat snel uitgevoerd kon worden. Door het Duitse uitstel konden de Russen enorme verdedigingslinies opwerpen en werd het gelijk van Von Manstein bewezen.

Von Kluge

Günther von Kluge, die met zijn Heeresgruppe Mitte de noordelijke vleugel van de aanval bij Koersk voor zijn rekening nam, had weinig vertrouwen in het plan en liet de operationele leiding grotendeels aan Model over. Von Kluge was zeer intelligent, maar ook erg besluiteloos. Hoewel hij de Führer ertoe overhaalde het offensief bij Koersk uit te stellen, deed hij op papier zijn beklag over het uitstel - waarschijnlijk om zichzelf van alle schuld te zuiveren als het offensief mislukte. Von Kluge was zijdelings betrokken bij de oppositie tegen Hitler, maar nooit van ganser harte. In 1944 pleegde hij zelfmoord in Normandië.

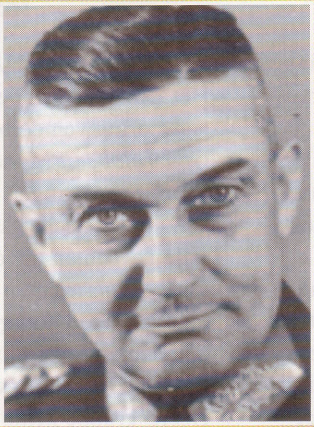

Model

Walther Model stond bekend als 'de brandweerman van de Führer', omdat hij altijd naar de ergste brandhaarden werd gestuurd. Model wist Hitler ertoe over te halen het offensief bij Koersk uit te stellen, totdat alles goed was voorbereid en zijn eenheden de beschikking hadden over de nieuwste zware tanks zoals de Tiger en de Panther die nog niet in het veld getest waren. Voor Model verliep de slag bij Koersk van meet af aan slecht. Uiteindelijk werd hij door de overweldigende Russische tegenaanval gedwongen zich richting Orjol terug te trekken. Desondanks behield de Führer zijn vertrouwen in zijn generaal.

Hoth

Herman Hoth was als infanterieofficier op tanks overgestapt en werd een van de grootste Duitse experts op het gebied van pantsertroepen. Hij was vooral succesvol in Rusland, waar hij tijdens Operatie Barbarossa het bevel voerde over een Panzergruppe om vervolgens in juni 1942 het 4e Pantserleger onder zijn hoede te krijgen. Hij hield de corridor open waarlangs de legergroep van Von Kleist bij Stalingrad in veiligheid kon komen. In de slag om Koersk wist zijn pantserleger bijna door de Russische verdedigingslinies te breken. Toen Hoth na de Russische herfstoffensieven op terugtrekken aandrong, werd hij door Hitler vervangen.

Zjoekow

Een voormalige cavalerist van het Rode Leger die uitgroeide tot een van de allerbeste bevelvoerders van de Tweede Wereldoorlog. Na zijn succesvolle verdediging van Moskou in 1941 werd Zjoekow Stalins militaire rechterhand. Hij bracht veel tijd door aan de verschillende fronten en zijn invloed blijkt uit de succesvolle verdediging van Leningrad en de slagen om Stalingrad en Koersk. Dit waren zware mokerslagen waarvan de Duitse aanvallers nooit meer zouden herstellen en die direct bijdroegen aan de grootste triomf van Zjoekow: de Duitse capitulatie in Berlijn.

Rokossowski

De uit Polen afkomstige Konstantin Rokossowski overleefde zijn arrestatie door de NKWD tijdens Stalins zuivering van het Russische leger voor de oorlog en keerde in 1940 weer terug in actieve dienst. Hij stond bekend als een zeer competent bevelvoerder en zijn kwaliteiten werden sterk gerespecteerd door zijn Duitse tegenstanders. Rokossowski voerde bevel over het Centrale Front bij Koersk en op de immense verdedigingslinies die hij opwierp, liepen de aanvallen van het Negende Leger van Model hopeloos stuk. Aan het einde van de oorlog trok zijn Tweede Wit-Russische Front in ijltempo door het noorden van Duitsland om aansluiting te vinden bij de 21st Army Group van Montgomery.

Watoetin

Nikolai Watoetin, een van de allerintelligentste bevelvoerders van het Rode Leger, was voor de oorlog al stafofficier en bracht het eerste jaar van de oorlog vrijwel helemaal in de generale staf door. Toen hij eind 1942 het commando kreeg over het Zuidwestelijk Front, werd hij bij Charkow reddeloos verslagen door Von Manstein. Hij maakte dit bij Koersk ruimschoots goed met het Woronezj-front. In 1944 bewees Watoetin zich als een zeer capabele generaal, maar aan zijn carrière kwam voortijdig een einde toen hij door Oekraïense partizanen vermoord werd.

Konjew

Iwan Konjew was belast met de verdediging van Moskou in 1941. Toen de Duitsers oprukten, wilde Stalin hem laten arresteren en executeren. Zjoekow nam het op voor Konjew en redde daarmee een van de grootste bevelvoerders van Rusland. Konjews Steppefront was de strategische reserve voor de slag bij Koersk. Zijn legers ondersteunden Watoetin en Rokossowski. Na de slag rukten Konjew en Watoetin gezamenlijk tot ver in de Oekraïne op. Aan het eind van de oorlog beconcurreerden Konjew en Zjoekow elkaar om de grootste prijs van de oorlog: Berlijn.

bepleitte nog een laatste grote actie, waarbij hij met behulp van zijn laatste reserves alsnog een doorbraak wilde forceren bij Koersk.

TERUGTOCHT

Hitler blies Zitadelle af en gaf het SS-pantserkorps opdracht naar het westen te gaan. De *Ostheer* zou in de verdediging gaan en de Russische opmars naar Orjol tot staan brengen. Wat Hitler en zijn generaals niet wisten, was dat het Rode Leger op het punt stond het grootste offensief ooit uit te voeren.

Model kon het verlies van Orjol op 5 augustus niet voorkomen. De Russische Brjansk- en Kalinin-fronten begonnen met nieuwe offensieven in het noorden en bevrijdden Smolensk in september. Een andere grote aanval vond ten zuiden van Koersk plaats, waardoor Von Manstein gedwongen werd terug te keren naar de plek waar hij in het voorjaar zo succesvol was geweest. Maar nu waren er niet voldoende reserves voor een effectieve tegenactie: het enige dat de Duitsers konden doen was een reeks achterhoedegevechten uitvoeren terwijl ze zich terugtrokken. Op 5 augustus gaven ze Belgorod op en daarna Charkow. Heeresgruppe Süd trok zich terug naar de posities die ze hadden voorbereid op de lijn van Saporosje tot aan de Zwarte Zee. De Russische legers bereikten het punt waar de Krim met het vasteland verbonden was. Het Duitse 17e leger was van de rest afgesneden.

TEGENSLAG VOOR HET RODE LEGER

Eind september had het Rode Leger de Dnjepr ten noorden en zuiden van Kiev bereikt. Er werd een grootschalige luchtlandingsoperatie op touw gezet om de oversteekplaatsen bij Kanew en Boekrin, zo'n 90 km stroomafwaarts in te nemen, maar de informatie waarop de actie gebaseerd was klopte niet en een op de drie parachutedivisies landde bovenop de Duitse 10e *Panzergrenadier*-divisie. De Russische parachutisten werden uitgeschakeld en het zwaarbevochten bruggenhoofd bij Boekrin moest uiteindelijk opgegeven worden. Het derde Russische tankleger slaagde er echter wel in een kleine zone op de westelijke oever van de rivier, 20 kilometer ten noorden van Kiev, in het geheim te versterken. Op 3 november werden de Duitse troepen rond het bruggenhoofd uiteengeslagen door een spervuur van zo'n 2000 kanonnen. De Russische tanks wisten door te breken en dreigden Kiev volledig te omsingelen. Drie dagen later gaven de Duitsers de stad op.

RODE VLOEDGOLF

Het front verschoof in de maand november verder naar het westen, terwijl het Rode Leger Zjitomir en Korosten weer innam. Opnieuw wachtte Von Manstein zo lang mogelijk af, ondanks Hitlers eis dat hij onmiddellijk in actie moest komen. De Russen rekten hun aanvoerroute te ver op door hun pantsers te ver vooruit te schuiven. Hun luchtsteun werd steeds zwakker, omdat het erg veel tijd kostte om de heroverde vliegvelden te repareren. De Duitsers waren inmiddels wel afgestapt van het gebruik om mijnen op de landingsbanen te begraven: de Russen gebruikten namelijk Duitse gevangenen om die mijnen op te sporen. Von Manstein zette uiteindelijk de tegenaanval in. Hij wist beide steden opnieuw in te nemen en bracht weer een rechtstreekse spoorverbinding met Heeresgruppe Mitte tot stand. Door een Russische doorbraak bij Tsjerkassi en Hitlers weigering om zich terug te trekken van het stuk van de Dnjepr dat nog steeds in Duitse handen was, was de situatie aan het eind van dat jaar zo dat er een Duitse saillant uitstak in Russisch terrein en door de Russen bedreigd werd.

Het tegenhouden van de Duitsers bij Koersk en de aanvallen bij Orjol en Charkow kostte het Rode Leger 863.000 soldaten. De Duitsers verloren tijdens het offensief bij Koersk 50.000 manschappen en tussen de 500 en 700 tanks en kanonnen. Hoewel de pantserdivisies niet helemaal werden weggevaagd, was dit de laatste keer dat Duitsland zo'n grote gepantserde aanvalsmacht op de been kon brengen. Het initiatief lag nu bij de Russen.

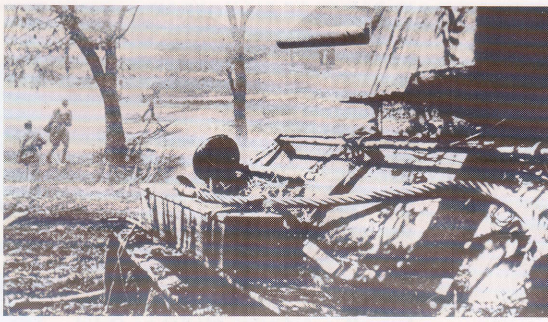

Bovenaan:
Ondanks hun nieuwe wapens, konden de Duitsers niet echt een vuist maken. In de uitputtingsslag die volgde, waren de Russen de sterkste. De T-34 van het Rode Leger was even goed als de meeste Duitse tanks en de Russische artillerie was beter en in de meerderheid.

Boven:
Toen de Russen het Duitse offensief bij Koersk wisten af te slaan en met een succesvol tegenoffensief Orjol weer innamen, was de Duitse bedreiging van Moskou voorgoed voorbij. Eindelijk waren de gewone Russische soldaten ervan overtuigd dat zij zelfs de Wehrmacht op volle sterkte konden verslaan.

Onder:
Overlevenden van de elitedivisie Leibstandarte zijn getekend door de slag om Koersk. Ondanks hun onbevreesde aanvallen leed het SS-Pantserkorps catastrofale verliezen tijdens Operation Zitadelle.

Oostfront december 1943

NADAT ZE BIJ KOERSK zoveel materieel en manschappen hadden verloren, werden de Duitsers met een nieuwe, vervelende situatie geconfronteerd: de Russen, die even grote verliezen hadden geleden, hadden er schijnbaar geen moeite mee om deze verliezen onmiddellijk weer aan te vullen. Slechts een paar dagen nadat Operatie Zitadelle was afgeblazen, namen de Russen het offensief over. Nadat ze Orjol hadden ingenomen, wisten ze Charkhow eind juli te ontzetten.

NON-STOP OFFENSIEVEN

De offensieven bleven onvermoeibaar doorgaan, waardoor de Wehrmacht geen tijd kreeg om zich te hergroeperen. Rokossowski en Watoetin rukten op naar Kiev, terwijl het Kalininfront probeerde om Smolensk te heroveren. In het zuiden was Malinowski naast Konjew op weg naar de Dnjepr en dreigde het Zuidelijke Front van Tolbukhin de troepen van Von Kleist op het schiereiland Kertsj en in de Krim af te snijden.

Medio september was het hele Russische front ten zuiden van Smolensk in beweging. Voor de geteisterde Duitsers leek het of de verse tanks uit een bodemloze put werden getoverd. Na een onderbreking vanwege de modder in het najaar, werden de offensieven op de bevroren bodem voortgezet. Begin november werden de Duitsers bij Kiev met 2000 kanonnen bestookt. Pas aan het einde van het jaar, toen het Rode Leger even halt hield om zich te hergroeperen, trad er een pauze in. Maar de Duitsers beseften unaniem dat de stoomwals van het Rode Leger in het nieuwe jaar al snel weer zou beginnen te rollen.

Links:
Door de catastrofale Duitse verliezen bij Koersk verschoof de machtsbalans in het Oosten: de Wehrmacht was niet langer in staat het Rode Leger tegen te houden.

COMMANDO'S

Toen de Spaanse nationalistische troepen in 1936 op het punt stonden om Madrid aan te vallen, zei generaal Mola, hun bevelhebber, dat hij vier colonnes buiten de stad had - plus een vijfde in de stad. Vanaf het moment dat Hitler drie jaar daarna ten oorlog trok, waren zijn tegenstanders beducht voor de 'vijfde colonne' van de nazi's.

Brandenburgers vochten vrijwel overal en voerden diverse missies uit die uiteenliepen van nachtelijke sabotageacties tot grootschalige aanvallen via zee. In Noord-Afrika was hun belangrijkste functie het uitvoeren van verkenningen over lange afstand, soms ver achter de Britse linies en dan weer diep in de woestijn.

Boven: Brandenburgers vormden de voorhoede van de Duitse aanval op België en Nederland in mei 1940. Hun belangrijkste taak was het innemen van een aantal bruggen om de weg vrij te maken voor de Wehrmacht. Met behulp van Nederlandse overjassen en helmen wisten ze de verdedigers tot het moment van de aanval te misleiden.

JOSEPH GOEBBELS wakkerde met zijn radio-uitzendingen de angst voor een vijfde colonne verder aan. Hij riep de *Volksdeutsche* - etnische Duitsers - in heel Europa op zich achter Hitler te scharen.

Sommigen daarvan hielpen de Duitsers tijdens de invasie in Polen. Noorwegen viel in 1940 dankzij de hulp van nazi-sympathisanten onder leiding van Vidkun Quisling: de verpersoonlijking van de collaboratie in bezet Europa. Door de snelle inname van Frankrijk, Nederland en België werden er overal mensen gearresteerd die ervan verdacht werden bij de vijfde colonne te horen. De militaire autoriteiten wisten dat de strategisch vitale brug over de rivier de Maas bij Gennep ingenomen was door een soort commando's die de weg voorbereid hadden voor de grote invasiemacht. Groot-Brittannië kwam in de ban van een massale angst voor spionnen; immigranten en vluchtelingen werden met groot wantrouwen behandeld. De jacht was geopend op nazi-parachutisten.

COMMANDO-ACTIES

De paratroepers die de brug bij Gennep in hadden genomen, namen ook de Beltbrug in tijdens de invasie in Denemarken. Zij maakten geen deel uit van de elite *Fallschirmjäger*-divisie van de Luftwaffe die met parachutes in Nederland gedropt was, maar vormden een speciale eenheid die rechtstreeks aan het OKW rapporteerde. Hoewel ze officieel het *Baulehrbataillon zbV* 800 heetten, werden ze 'Brandenburgers' genoemd naar de staat waar ze in 1939 geformeerd waren. De eenheid legde verantwoording af aan admiraal Canaris en de *Abwehr*. De compagnie, die in 1940 werd uitgebreid tot een bataljon, bevatte een groot aantal *Volksdeutsche* die verschillende vreemde talen spraken. De geallieerden richtten tijdens de oorlog ook zogenaamde 'special forces', zoals de Britse SAS, op voor operaties achter de linies, maar de Brandenburgers kwamen vanaf dag één van Hitlers oorlog in actie.

LEERREGIMENT

Eind 1940 werd de naam van de Brandenburgers veranderd in *Lehr Regiment Brandenburg zbV* 800 en uitgebreid met een bataljon parachutisten en een bataljon mariniers. Het was hun taak strategisch belangrijke punten in te nemen tijdens de invasie op de Balkan. Een aantal detachementen nam bruggen in Joegoslavië in, terwijl anderen de Roemeense oliebronnen bij Ploesti bewaakten omdat het OKW bang was dat dit een doelwit zou worden van geallieerde saboteurs. Brandenburgers vormden de voorhoede voor de aanval op Rusland in 1941. Ze namen de brug in over de Dvina bij Daugavpils in Letland en veroverden de stad Lvov.

De missie in Letland was bijna een 'brug te ver'. Een compagnie Brandenburgers was aan parachutes achter de linies gedropt, gekleed in uniformen van het Rode Leger. Ze spraken vloeiend Russisch en deden alsof ze over de brug wilden marcheren. Vervolgens schoten ze de wachtposten neer en namen ze beide oevers in. De Duitse pantsercolonne die hen moest komen versterken, liet echter langer op zich wachten dan gepland en de Russen voerden een tegenaanval uit op de brug. De Brandenburgers hielden moedig stand totdat de tanks arriveerden. Grappig is dat de foto van een van hen, die door Duitse troepen gevangen werd genomen omdat ze niet beseften dat hij aan hun kant stond, in het blad Signal geplaatst werd met het bijschrift 'Typische bolsjewistische Untermensch'. De Brandenburgers werden in 1942 uitgebreid tot een divisie, maar de eenheden waren over alle fronten, waaronder Noord-Afrika, verspreid. De divisie oefende voor aanvallen op Russische fabrieken in de Oeral en op de olievelden in de Kaukasus, maar hun voornaamste taak was het verzamelen van inlichtingen. Kleine patrouilles, met daarin vaak 'bekeerde' Russische soldaten, infiltreerden achter de Russische linies en meldden de locatie, sterkte

en activiteiten van de Russische troepen. Ze liepen een groot risico gevangen genomen te worden, met alle gruwelijke gevolgen van dien. Dankzij hun berichtgeving had het OKW een zeer goed beeld van de Russische situatie. Vanaf 1942 werden eenheden van de Brandenburg-divisie ook ingezet voor acties tegen partizanen.

PARTIZANEN BESPIONEREN

Russisch-sprekende soldaten sloten zich aan bij de partizaneneenheden van het Rode Leger om hun activiteiten te verraden. Omdat deze guerrillagroeperingen bestonden uit verschillende legereenheden die door de Duitse opmars in 1941 waren afgesneden, kon men allerlei dekmantels verzinnen, maar de risico's en de gevolgen van een ontmaskering waren afschuwelijk. De laatste missie van de Brandenburgers, die ook de meest glorieuze had moeten zijn, draaide in november 1943 uit op een groot fiasco. De *Abwehr* wist dat Stalin, Churchill en Roosevelt elkaar aan het eind van die maand in Teheran zouden treffen. Met de hulp van agenten van de *volksdeutsche* gemeenschap in het noorden van Iran en spionnen in de Perzische hoofdstad, bedacht de Abwehr een plan om de 'Grote Drie' gevangen te nemen of te doden. Een team commando's zou binnen de stad gedropt worden en door het *Abwehr*-team dat daar al klaar stond naar de plek gebracht worden waar de bijeenkomst plaatsvond. Helaas voor de Brandenburgers werd de missie aan de NKWD verraden. Russische agenten overmeesterden een aantal van de mannen in Teheran en de commando's werden gedood toen hun Junkers Ju-52 door Russische jagers werd neergehaald bij de Turkse grens.

Doordat de *Abwehr* verdacht werd van betrokkenheid bij het verzet tegen Hitler, werd deze dienst in februari 1944 door de SS overgenomen. De Brandenburger divisie werd omgevormd tot een divisie *panzergrenadiers* die moesten worden ingezet als conventionele gemechaniseerde infanterie. Een aantal mannen werd overgeplaatst naar de SS-commandoteams van *Obersturmbannführer* (luitenant-kolonel) Otto Skorzeny: de Friedenthal *Jagdverbände*. Skorzeny was een Oostenrijkse vrijwilliger die zich aansloot bij de 1e SS-divisie *Leibstandarte* Adolf Hitler en die in het artillerieregiment daarvan diende vanaf 1940 tot december 1942 toen hij gewond uit Rusland terug werd gebracht. Hij keerde terug naar Wenen met het IJzeren Kruis Eerste Klasse en een gezondheidsverklaring die hem verbood nog aan het front te vechten. Toch stapte hij begin 1943 over naar de 3e SS-divisie *Totenkopf*, maar zijn gezondheid liet hem weer in de steek. Skorzeny, een beer van een man met een opvallend litteken dat hij aan een duel had overgehouden, vestigde de aandacht van zijn superieuren op zich door zijn meedogenloosheid en moed.

SS-COMMANDO'S

Toen Himmler besloot een eenheid commando's op te zetten binnen de SS, selecteerde hij de fanatieke *Obersturmführer* (luitenant), onwetend dat hij al zo snel een beroep zou moeten doen op zijn diensten. De eenheid werd op Hitlers verjaardag in 1943 opgericht en begon met de opleiding in Friedenthal. Skorzeny werd vooral geïnspireerd door een Britse operatie: de poging om generaal Rommel te vermoorden in zijn hoofdkwartier in Afrika. Hoewel "de woestijnvos" op dat moment niet aanwezig was, werden er daarna regelmatig Britse commando's waargenomen achter de Duitse linies in Noord-Afrika.

REDDING VAN MUSSOLINI

Op 23 juli 1943 werd Mussolini afgezet door het Italiaanse leger en gearresteerd. Ondanks de vele veiligheidsmaatregelen die de Italianen genomen hadden, wisten de Duitsers hem toch op te sporen. Skorzeny moest de voormalige dictator via een zeer gedurfde aanval gaan redden. Hitler was zeer verheugd over dit succes, waarna Goebbels hier zoveel mogelijk rendement uit probeerde te halen. Skorzeny werd bevorderd en zijn eenheid werd uitgebreid. Hij werd gefêteerd in Berlijn en bereidde diverse commando-acties voor (zoals de

Boven:
De commando-eenheden 287 en 288 werden geformeerd uit de 11e compagnie Brandenburgers. Zij voerden hun eerste acties uit in Noord-Afrika in 1941, ondanks dat Erwin Rommel het niet eens was met het idee van 'commando's'. De acties die voor hen gepland waren, waren onder andere het aanzetten tot een nationalistische rebellie in Cairo en het innemen van bruggen over het Suezkanaal.

Hieronder:
Het Jablunkapas-detachement was de eerste 'Brandenburger' eenheid die in actie kwam. Dit was op 26 augustus 1939. Onder aanvoering van Oberleutnant Albrecht Herzner nam een groep van 70 vermomde, Pools-sprekende soldaten in het Tatra-gebergte een belangrijk spoorwegknooppunt in. Door de radiostilte die men om veiligheidsredenen had ingelast, hoorden ze niet dat de invasie in Polen vier dagen was uitgesteld en toen ze eindelijk contact maakten met het commandocentrum, kregen ze opdracht weer terug te keren naar Duitsland.

Hieronder:
Hauptmann von Hippel van Departement III van de Abwehr deed al voor de oorlog een voorstel voor het oprichten van een commando-eenheid. De eerste acties tijdens de oorlog werden uitgevoerd door tijdelijke eenheden, maar in november 1939 was de eerste compagnie in opleiding in Brandenburg en in december voerde Von Hippel het bevel over een bataljon.

DURFAL VAN DE FÜHRER

DE BEKENDSTE MISSIE VAN OTTO SKORZENY was het redden van de afgezette Italiaanse leider Benito Mussolini. Hitler wist dat Italië op het punt stond naar de geallieerden over te lopen en gaf het bevel zijn collega-dictator te redden zodat hij het fascistische regime kon herstellen.

Skorzeny werd bij Hitler ontboden, die onmiddellijk een positieve indruk kreeg van de superzelfverzekerde mede-Oostenrijker. De indruk van de Führer was juist. Skorzeny vloog naar Italië waar hij in allerlei vermommingen door het land reisde. Hij spoorde Mussolini op in het Hotel Imperatore, dat hoog in het Abruzzi-gebergte lag. De Italianen dachten dat deze locatie alleen maar kon worden ingenomen door een formatie ter grootte van een divisie.

Op 9 september, terwijl de geallieerde troepen in het zuiden van Italië landden, voerde Skorzeny met zweefvliegtuigen een aanval uit op het hotel met 90 mannen van zijn eigen eenheid en van de 7e divisie *Fallschirmjäger*. De gedurfde aanval kwam als een volledige verrassing voor de Italianen. Na het innemen van het gebouw en het bevrijden van Mussolini, moest de dictator volgens plan naar Aquila overgebracht worden, waar het vliegveld was ingenomen door een Duits parachutebataljon. Skorzeny kon echter geen contact maken met de Luftwaffe om dit te coördineren en was dus gedwongen om zijn toevlucht te nemen tot zijn reserveplan. Hij liet een Fieseler Fi 156 Storch verkenningsvliegtuig landen op het kleine veldje bij het hotel en bracht Mussolini in vrijheid.

Boven:
Skorzeny staat achter Mussolini terwijl zij zich erop voorbereiden om met een Fieseler Storch te ontsnappen. Il Duce werd naar Rome gevlogen. Daar stapte hij over in een Heinkel om de reis naar Hitlers hoofdkwartier in Pruisen te vervolgen. Skorzeny kreeg het Ridderkruis voor de geslaagde reddingsactie.

Rechtsboven:
Deze boomlange Oostenrijkse commando was een van de meest kleurrijke figuren van het Derde Rijk. Het litteken in zijn gezicht had hij te danken aan het tiende van 15 rituele degengevechten die hij als student in Wenen had uitgevochten. Hij was al in 1930 lid van de nazi-partij en was actief betrokken bij de voorbereidingen voor de Anschluss.

Rechts:
Slechts een klein aantal van de missies die voor Skorzeny gepland waren, vond daadwerkelijk plaats. Ze waren altijd gedurfd en soms ronduit dwaas. De meeste plannen werden verhinderd door de politieke en militaire oppositie van meer conventioneel ingestelde superieuren. Een van de meest ambitieuze projecten was een aanslag op de drie grote geallieerde leiders tijdens een vergadering in Teheran in november 1943. Skorzeny wilde het anti-Duitse bondgenootschap hiermee in één klap van zijn leiding beroven.

Een veelvuldig gedecoreerde Unteroffizier van de infanterie poseert met zijn kameraden nadat hij het Ridderkruis heeft gekregen. Zijn kleding en uitrusting zijn van het begin van de oorlog. Aan de leren riemen hangen een pistool, een verrekijker, een etui met een plattegrond en een kompas.

INFANTERIE-UITRUSTING

INFANTERISTEN verplaatsen zich veelal te voet. Zij kunnen niet op aanvoertreinen of bagagewagons vertrouwen en moeten dus alles wat ze nodig hebben om te vechten en te overleven zelf meedragen. Sinds de tijd van de Romeinen heeft de voetsoldaat met zware bepakkingen gemarcheerd. Daarom zijn alle velduniformen er vooral voor ontworpen om dergelijke lasten zo comfortabel mogelijk - of beter gezegd zo oncomfortabel mogelijk - mee te kunnen nemen.

ZWARE BEPAKKING

Ten eerste heeft een infanterist zijn gevechtsuitrusting bij zich: zijn geweer, munitie, een bajonet of een mes, een schep, granaten en wellicht een gasmasker. Om met deze wapens te kunnen vechten moet hij fit zijn, dus zijn tweede prioriteit is water, proviand en een EHBO-pakket. Daarnaast moet hij specifieke apparatuur meezeulen - radio's voor verbindingsmensen, extra munitie voor mitrailleurteams, gereedschappen voor de genie. En omdat hij in alle weersomstandigheden moet kunnen vechten, heeft hij dekens, jassen en onderdelen van tenten bij zich. In het Duitse leger werd dit allemaal bevestigd aan een ingewikkeld leren harnas - taai en sterk, dat men mooi kon doen glanzen voor een parade, maar dat niet ideaal was voor bepaalde klimaten. Pas aan het eind van de oorlog werd hiervoor een modernere oplossing geïntroduceerd.

Boven:
Een vrijwel complete Duitse infanterieuitrusting die in een schuur werd achtergelaten toen een gewonde SS'er geëvacueerd werd uit Normandië in 1944. Een infanterist van de Wehrmacht had vrijwel dezelfde bepakking, behalve de typische camouflagekleding van de SS.

Linksboven:
De standaard 80-cl M31 Feldflasche van het Duitse leger was van aluminium gemaakt en had een vilten huls voor isolatie. De bijbehorende drinkbeker was meestal zwart gelakt en zat met een riem vast over de schroefdop. De versie van het Afrikakorps moest onder de brandende zon in de woestijn gebruikt worden en was daarom gemaakt van met kunststof geïmpregneerd hout en had een bakelieten beker.

Boven:
De S84/98-bajonet werd door het Duitse leger op het Gewehr 98 gebruikt. Het heeft meestal weinig nut om een geweer als steekwapen te gebruiken, maar in de felle man-tegen-mangevechten aan het Oostfront was de bajonet een geducht wapen. De metalen schede hing aan een leren hanger. Tijdens de oorlog werd hier een riem aan toegevoegd om het heft tegen te houden. De hanger werd bevestigd aan de veldriem (dit is een SS-model). Men droeg de bajonet op de linkerheup.

Links:
De klassieke Duitse laarzen werden in het begin van de oorlog vervangen door conventionele veterkistjes, waarvoor minder leer nodig was. Deze hoogwaardige bergschoe-nen van bruin leer werden gedragen door de Gebirgsjäger die de zware noppen nodig hadden voor grip op sneeuw en ijs. De experimentele overschoenen zijn als proef gedragen door de SS-Gebirgsdivision Nord.

Links:
De Tornister of ransel was van canvas gemaakt, maar de klep was meestal bekleed met paarden- of koeienhuid. Het originele M34-model had geïntegreerde draagbanden, maar de versie uit 1939 die we hier zien werd direct aan de 'Y'-banden of bretels bevestigd. Tijdens de strijd werd hij meestal bij de bagage bewaard. Tot aan het uitbreken van de oorlog was de M35-helm gepolijst, maar de exemplaren uit de oorlog werden in het matgrijs gemaakt. In het veld ruwden de soldaten deze afwerklaag vaak nog meer op.

Linksonder:
Een paar zwarte leren munitietassen (Model 1911) voor de K98 Mauser. Deze exemplaren waren voor de SS bestemd, zoals af te lezen is aan de ingeslagen SS/RZM-merken en de serienummers .

Hieronder:
Het M35 kaartetui werd door de meeste Duitse strijdkrachten gebruikt. Dit exemplaar van bruin leer was van een seiner van de Luftwaffe. Het etui had drie hoofdvakken voor kaarten, aantekenboekjes, maatlatjes en gradenbogen. Voor pennen, potloden en ander schrijfgerei waren er aparte houders op de voorklep. Het kompas werd vaak aan een apart koord gedragen.

VELD-UITRUSTING

Mann, Thomas (1875 - 1955)

Thomas Mann, (1875 - 1955) is waarschijnlijk de beroemdste Duitse schrijver uit de vroege twintigste eeuw. Nadat de nazi's aan de macht waren gekomen, besloot hij tijdens een bezoek aan Zwitserland niet meer terug te keren naar Duitsland. Hij verhuisde in 1938 naar Amerika en werd daar een fervent criticus van het nazi-regime.

Zijn dochter Erika (1905 - 1969) verhuisde in 1933 ook naar Zwitserland en richtte een theatergezelschap op dat zich tegen de nazi's richtte. In 1936 werd haar het Duitse rijksburgerschap afgenomen en ging ze een verstandshuwelijk aan met de dichter WH Auden. Ze werd nu Brits staatsburger en verhuisde naar de VS om daar als journaliste te gaan werken. Haar boek 'School for Barbarians' uit 1938 was een vernietigend betoog tegen het nationaal-socialistische schoolsysteem. Manns zoon Klaus (1906 - 1949) werkte oorspronkelijk als theatercriticus, maar hij richtte na 1920 samen met zijn zus Erika en haar toenmalige echtgenoot Gustaf Gründgens en anderen een politiek theatergezelschap op. In 1933 verhuisde Klaus Mann naar Parijs, waar hij een literair tijdschrift startte en de roman 'Mephisto' schreef. Dit was een slecht gecamoufleerde kritiek op Gründgens en andere Duitse kunstenaars die uit angst of ambitie het nationaal-socialisme aanvaard hadden. Klaus Mann ging tijdens de oorlog bij het Amerikaanse leger en keerde in 1945 naar Duitsland terug als correspondent voor het Amerikaanse legerblad Stars and Stripes.

Thomas Mann vestigde zich na de oorlog in Zwitserland, evenals zijn dochter Erika die als journaliste en schrijfster bleef werken. Klaus Mann verloor zijn vertrouwen in de mensheid toen de Koude Oorlog uitbrak en pleegde in 1949 zelfmoord.

Manstein, (Fritz) Erich (von Lewinski) (1887 - 1973)

Erich von Manstein werd in Berlijn geboren als zoon van artilleriegeneraal Eduard von Lewinski en door zijn oom, Georg von Manstein, geadopteerd. Erich Von Manstein werd in 1906 lid van de Pruisische Garde. Hij diende aan beide fronten tijdens de Eerste Wereldoorlog, nadat hij in 1914 zwaar gewond was geraakt. Hij diende als stafofficier in de Reichswehr en werd tot *Generalmajor* bevorderd in 1936. Als Von Rundstedts chef-staf bereidde hij de Duitse aanval via de Ardennen voor die uiteindelijk tot de capitulatie van Frankrijk in 1940 leidde. In 1941 voerde hij het bevel over een pantserkorps aan het front bij Leningrad en in 1942 was hij verantwoordelijk voor de succesvolle belegering van Sebastopol. In juli 1942 werd hij tot veldmaarschalk bevorderd. Von Mansteins legergroep voerde in 1943 nog een briljante tegenaanval uit bij Charkow.

Na het mislukte offensief bij Koersk viel hij bij Hitler in ongenade en werd hij op 25 maart 1944 uit zijn bevel ontheven. Von Manstein had banden met de samenzweerders tegen Hitler, maar was nooit echt bij het complot betrokken. Aan het eind van de oorlog werd hij door de Britten gevangen genomen en door een Britse militaire rechtbank berecht omdat hij orders had gegeven waarin hij de noodzaak van "harde maar terechte wraak op de joodse Untermenschen" in de USSR onderschreef. Hij werd tot 18 jaar veroordeeld maar werd in mei 1953 al weer vrijgelaten. Von Manstein werd door de West-Duitse regering geraadpleegd voor de oprichting van de Bundeswehr in de jaren 50. Hij stierf in Irschenhausen bij München.

Boven:
Erich von Manstein werd beschouwd als de meest briljante bevelvoerder van Duitsland. Maar evenals de meeste andere Duitse generaals kon hij niet tegen Hitler op.

Zie ook Hitlers Velslagen
Nummer 15: Rusland 1942

Manteuffel, Hasso, Freiherr von (1897 - 1978)

Geboren in Potsdam op 14 januari. Von Manteuffel was een protégé van Heinz Guderian. Hij voerde het bevel over een divisie in Noord-Afrika en de 7e pantserdivisie en de *Grossdeutschland* pantsergrenadiersdivisie aan het Oostfront. Hij was een meester in misleidingstactieken en gemobiliseerde oorlogvoering en werd tot generaal van de pantsertroepen bevorderd in september 1944. Von Manteuffel leidde het vijfde pantserleger tijdens het Ardennenoffensief in december 1944. Vanaf maart 1945 voerde hij het bevel over het derde pantserleger dat onderdeel uitmaakte van legergroep Vistula die probeerde de Russische opmars naar Berlijn tot staan te brengen. Hij slaagde erin zijn legergroep snel genoeg terug te trekken zodat ze zich konden overgeven aan de Amerikanen in plaats van aan het Rode Leger.

Zie ook Hitlers Velslagen
Nummer 19: Ondergang in het Oosten

Marita, Fall

Fall (Operatie) Marita was de codenaam voor de Duitse aanval op Griekenland. Het laatste wat Hitler in het voorjaar van 1941 kon gebruiken, was een oorlog op de Balkan, maar Mussolini had Griekenland aangevallen en was in de problemen. Om zijn bondgenoot te redden en de zuidelijke flank van de grootschalige invasie van Rusland veilig te stellen, moest Hitler wel tussenbeide komen. Met een bliksemcampagne stormde de Wehrmacht door Joegoslavië en Griekenland. Vervolgens voerden ze luchtlandingen uit op het eiland Kreta.

Er was al eerder een operatie in Griekenland gepland, maar de doelen daarvan waren kleinschaliger. Een richtlijn van Hitler van 13 december 1940 gaf opdracht voor de bezetting van de kust van de Egeïsche Zee en het Salonikè-bassin. Marita was snel en meedogenloos: in minder dan twee maanden wisten de Duitsers Joegoslavië en Griekenland in handen te krijgen. Maar deze overwinning kende zijn keerzijde. De Duitse verliezen waren laag: de Wehrmacht verloor 558 manschappen in Joegoslavië en 4.500 in Griekenland. Maar er moesten belangrijke middelen aan het Oostfront onttrokken worden en er volgde nog een lange, kostbare oorlog tegen de partizanen.

Rechts:
Duitse troepen hijsen de hakenkruisvlag boven de Akropolis van Athene, nadat de Wehrmacht de Balkan veroverd heeft.

Zie ook Hitlers veldslagen
Nummer 6: Invasie op de Balkan
Zie ook Nazi verschrikkingen
Nummer 5: Partizanenoorlog

Marseille, Hans-Joachim (1909 - 1942)

Briljante Duitse gevechtsvlieger die met een score van 158 neergehaalde tegenstanders 29e stond op de lijst van Experten. Hoewel piloten aan het Oostfront hogere scores behaalden, werd Marseille door zijn collega's als de allerbeste gezien. Hij behaalde zijn overwinning in een tijdsbestek van iets minder dan twee jaar tegenover ervaren Britse piloten, vooral boven de Afrikaanse woestijn.

Hij was een eigengereide ondergeschikte - in zijn begindagen tijdens de Franse campagne werd hij diverse malen bestraft omdat hij zijn orders niet opvolgde. Maar hij was een zeer goed piloot. Zijn favoriete stunt was een zakdoekje van een bamboestok van een meter lang oppakken - met de vleugel van zijn Bf 109! In Afrika was hij gezegend met superieuren die hem beter begrepen en hem om zijn vliegcapaciteiten waardeerden. Marseille haalde gemiddeld één tegenstander neer per vlucht. Vaak scoorde hij vijf of meer 'kills' in een enkele missie. Hij had de bijnaam 'Ster van Afrika'. Door zijn slordige, knappe uiterlijk en zijn stijl van optreden was hij bij de Duitse vrouwen bijna even populair als een zanger of een filmster. Hij kreeg het Ridderkruis met eikenbladeren, zwaarden en diamanten. In het najaar van 1942 werden de Britten steeds sterker in de lucht. Op 30 september viel de motor van de Bf 109 van Marseille uit en moest hij eruit springen. Hij viel te pletter omdat zijn parachute niet werkte.

Märzgefallene

'Zij die in maart vielen' was een term die aanvankelijk gebruikt werd als aanduiding voor de nationalistische demonstranten die door Pruisische troepen in Berlijn gedood werden tijdens de golf van onrust die in 1848 door Europa spoelde. Hij werd ook gebruikt voor de Duitse demonstranten in het Sudetenland die in maart 1919 door de politie gedood werden. Deze oorspronkelijke geuzennaam werd ook sarcastisch of minachtend gebruikt door oudere nazi's om de Duitsers te beschrijven die zich uit eigenbelang in maart 1933 bij de NSDAP aansloten nadat Hitler aan de macht was gekomen. Deze nieuwe nazi's werden ook wel *Märzveilchen* (maartviooltjes) of *Revolutions-schmarotzer* (parasieten van de revolutie) genoemd.

Maurice, Emil (1897 - 1972)

Hitlers persoonlijke lijfwacht, chauffeur en oude vriend, Emil Maurice, werd geboren in Westmoor. Deze voormalige horlogemakersleerling had allerlei baantjes na zijn militaire dienstplicht. Hij sloot zich ongeveer tegelijk met Hitler aan bij de Deutsche Arbeiter-partei. Hij werkte als 'beschermer' tijdens de eerste partijvergaderingen. Maurice was niet populair binnen de nazi-top: hij was van Franse afkomst, had een donker uiterlijk en volgens sommigen had hij joods bloed. Na de mislukte couppoging in München werd hij in Landsberg opgesloten en hielp hij Hitler bij het opschrijven van het eerste deel van Mein Kampf. Maurice viel in ongenade bij Hitler toen hij interesse toonde voor Angela (Geli) Raubal, Hitlers nichtje. Hij was een van de schutters die in 1934 tijdens de Bloedzuivering Edmund Heines en diens vriendje doodden. Nadat de nazi's aan de macht kwamen, werd hij bevorderd tot *SS-Oberführer* en hoofd van de *Landes-handwerksmeister,* een vereniging van professionele ambachtslieden.

Mauthausen

Het grootste concentratiekamp in Oostenrijk, in de buurt van Linz. Het hoofdkamp ging in augustus 1938 na de Anschluss open. De gevangenen werkten in eerste instantie in de plaatselijke steengroeven, maar na verloop van tijd werden ze steeds meer in wapenfabrieken te werk gesteld. Mauthausen werd al snel het centrum van een groot netwerk van meer dan 60 subkampen. Van de 206.000 mensen die daar tussen 1938 en 1945 gevangen zaten, stierven er 71.000 aan de gevolgen van het zware werk in de steengroeven en de wapenfabrieken of door honger en ziekte. Na maart 1944 werden alle ontsnapte krijgsgevangenen (behalve Britten of Amerikanen) die weer opgepakt waren naar dit kamp gebracht. Deze mannen werden het slachtoffer van de *Kugelerlass*, een bevel waarin stond dat ze overgedragen moesten worden aan de SD om in Mauthausen doodgeschoten te worden. Toen de Amerikanen het kamp op 5 mei 1945 bevrijdden, ontdekten ze ter plekke een massagraf met 10.000 lijken.

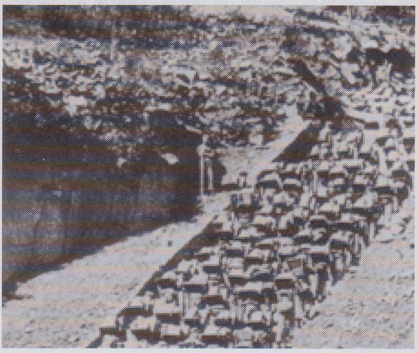

Boven:
De SS gebruikte geen zwaar materieel in de steengroeve in Mauthausen: alleen gevangenen.

Mayer, Helene (1910 - 1953)

Knappe, blonde Duitse schermkampioene die de ideale nazi-vrouw zou zijn als ze niet joods was. Zij was een van de beste schermsters ter wereld: zij won al op haar 18e een gouden medaille tijdens de Olympische Spelen in Amsterdam en was wereldkampioen met de floret in 1929, 1931 en 1937. Mayer studeerde rechten in Californië vanaf 1932, maar keerde in 1936 terug naar Duitsland. Hoewel het inmiddels bekend was dat ze van joodse afkomst was - ze werd geroyeerd als lid van de Offenbach-club - werd ze genomineerd voor het Duitse Olympische team. Dit was vooral een propagandastunt om de dreigende Amerikaanse boycot van de spelen naar aanleiding van de jodenvervolging af te wenden. De uitverkiezing werd door de nazi's gerechtvaardigd op grond van het feit dat zij twee 'arische' grootouders had. Mayer won de zilveren medaille met de floret. In de finale werd ze verslagen door de Hongaars-joodse Ilona Elek-Schacherer. Op het podium bracht Mayer tot vreugde van het Duitse publiek de Hitlergroet. Na de spelen keerde ze uit vrije wil terug naar de VS waar ze zich permanent vestigde. Voor haar dood keerde ze slechts eenmaal terug naar Duitsland. .

Metallurgische Forschung (Mefo)

In 1933 bedacht Dr. Hjalmar Schacht, de president van de Reichsbank, een systeem om via rekeningen voor metallurgisch onderzoek betalingen te doen aan de wapenfabrikanten die in het geheim aan het illegale Duitse herbewapeningsprogramma werkten. De rekeningen werden door vrijwel alle Duitse banken geaccepteerd, maar werden nooit vernoemd in de gepubliceerde jaarrekeningen. Tot 1939 werd er voor zo'n 12 miljard Reichsmark betaald via dergelijke Mefo-rekeningen. Hieronder viel ook de import van olie en graan uit de USSR. Nadat Hitler in 1935 in het openbaar aankondigde dat Duitsland zich ging herbewapenen, gaf hij Schacht algehele bevoegdheden voor de financiering van de oorlogseconomie. Deze functie bekleedde hij van 1935 tot 1937. Tegen die tijd waren betalingen aan wapenfabrikanten minder precair geworden.

Mein Kampf (Mijn strijd)

Hitler begon met het schrijven van 'Mein Kampf', het boek waarin hij zijn politieke dromen beschreef, in de gevangenis in Landsberg. Deel een werd in 1925 gepubliceerd. Er werden er 9.400 van verkocht. Deel twee volgde in 1928, gevolgd door een goedkope uitgave in 1929. De verkoopcijfers stegen tot 50.000 in 1930 en 90.000 in 1932. In 1933 schoot het aantal verkochte exemplaren omhoog tot een miljoen. De uitgever Max Amann - een *Alte Kamerad* die Hitlers overste was geweest in de loopgraven - kortte de oorspronkelijke titel, die vertaald neerkwam op 'Mijn strijd van vierenhalf jaar tegen leugens, domheid en lafheid' in tot 'Mein Kampf'. Door de royalty's werd Hitler al voordat de nazi's aan de macht kwamen een rijk man. Hoewel het boek in Duitsland veel gelezen werd, was er weinig vraag naar in andere landen. Het boek was erg hoogdravend en bevatte negatieve argumenten die duidelijk gericht waren op het onderbuikgevoel van de Duitsers. Toch werd het de nationaal-socialistische bijbel en het streven van de nazi's was dat elk Duits gezin een exemplaar van dit boek in huis zou hebben.

Rechts:
Mein Kampf moest de Bijbel vervangen in 'goede' nationaal-socialistische gezinnen. Het werd vaak cadeau gedaan.

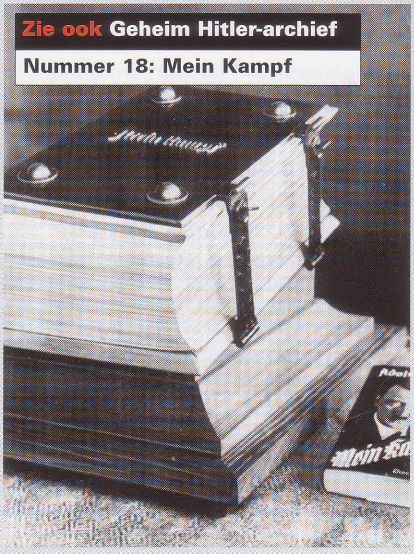

Mengele, Dr. Josef (1911 – 1979?)

Josef Mengele studeerde filosofie in München, waar hij Hitler leerde kennen. Hij ging vervolgens medicijnen studeren. Mengele sloot zich bij de nazi's aan in 1937 en bij de SS in 1938. Met het uitbreken van de oorlog ging hij bij de Waffen-SS en diende hij in Frankrijk en Rusland waar hij gewond raakte. In 1943 werd Mengele benoemd tot *Standarzt* of garnizoensarts in Auschwitz. Hier was het een van zijn hoofdtaken om op het perron te bepalen wie er zou leven en werken en wie er meteen vergast moest worden. Bovendien voerde Mengele in het kamp medische experimenten uit om zijn rassentheorieën te testen. Hij was gefascineerd door alle fysieke afwijkingen. Veel van zijn proefpersonen stierven een pijnlijke, zinloze dood. Aan het eind van de oorlog werd hij gevangen gehouden door de Britten. In 1949 ontsnapte hij via Rome naar Brazilië. Hier woonde hij totdat het bericht bekend werd gemaakt dat hij verdronken was. In 1985 werd er in Brazilië een graf geopend en bepaalden 16 experts dat het skelet "met redelijke zekerheid" geïdentificeerd kon worden als dat van Mengele.

Merkur, Fall

Fall Merkur was de codenaam voor de Duitse luchtlandingen op Kreta in mei 1941, waarbij de Luftwaffe het eiland aanviel met 17.530 mannen die met zweefvliegtuigen en parachutes gedropt werden. Deze slag was uniek - het was de enige grote campagne tijdens de Tweede Wereldoorlog waarbij luchtlandingstroepen zelfstandig de strijd wonnen tegen sterke tegenstand op de grond. De 35.000 Britse, Australische en Nieuw-Zeelandse troepen op het eiland hadden in staat moeten zijn te winnen, met name omdat hun bevelvoerder, de Nieuw-Zeelandse generaal Freyberg, op de hoogte was van de Duitse plannen. De Britten moesten echter nog bijkomen van de nederlaag in Griekenland en maakten een ongelukkige fout waardoor de Duitsers een belangrijk vliegveld in handen kregen. Uiteindelijk werden ze tot in Egypte teruggedreven. Het was een Pyrrusoverwinning voor de Duitsers: de Luftwaffe verloor 220 vliegtuigen en er raakten er nog eens 150 zwaar beschadigd, terwijl er meer dan 4.000 manschappen gedood of gewond werden en er 2.000 vermist raakten. Na Kreta voerden de Duitsers nooit meer een grote luchtlandingsoperatie uit, maar het Duitse succes leidde wel tot de ontwikkeling van de Britse en Amerikaanse luchtlandingstroepen.

Zie ook Hitlers veldslagen
Nummer 7: Luchtaanval op Kreta

Boven:
Hoewel de Duitse aanval op Kreta een succes was, was de prijs voor de eerste grootschalige luchtlandingsactie zo hoog dat de Wehrmacht dit nooit meer probeerde.

Messerschmitt, Willy Emil, (1898 – 1978)

Vliegtuigontwerper, -bouwer en ondernemer Willy Emil Messerschmitt werd geboren in Frankfurt am Main. Tijdens de Eerste Wereldoorlog studeerde hij werktuigbouwkunde in München, voordat hij bij de beroemde vliegtuigbouwer Friedrich Harth ging werken. In 1923 startte hij zijn eigen bedrijf dat in 1926 opging in de Bayerische Flugzeugwerke in Bamberg. Messerschmitt ontwikkelde diverse vliegtuigen, maar de Bf 109 was zijn meesterwerk. Na de oorlog schakelde Messerschmitt over op het ontwerpen van auto's, prefab huizen en later straalvliegtuigen voor de nieuwe West-Duitse Luftwaffe.

Boven:
De Messerschmitt Bf 109 werd in grotere aantallen gebouwd dan enig ander Duits oorlogsvliegtuig en was het belangrijkste jachtvliegtuig van de Luftwaffe.

Boven:
Willy Messerschmitt slaagde erin zijn ontwerpen gebouwd te krijgen, ondanks dat sommige hogere Luftwaffe-functionarissen een grondige hekel aan hem hadden.